МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1997 йил. 4 феврал | 5 (86)- сон

ҚОНУНГА РИОЯ ЭТИШ — ДЕМОКРАТИЯНИНГ БИРИНЧИ МЕХАНИЗМИ

ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ БЎЙИЧА ИШЧИ ГУРУҲ АМАЛИЙ ТАКЛИФЛАР КИРИТМОҚДА

Бундан уч ой муқаддам Ўзбекистон Олий Мажлиси жамиятда демократик ўзгаришларни чуқурлаштиришга хизмат қиладиган, бир неча фаол ишчи гуруҳларни ўз ичига олган эътиборли комиссия тузган эди. Яқинда Олий Мажлис раиси Эркин Халилов раҳбарлигида комиссиянинг йиғилиши бўлиб ўтди. Унда инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоялаш ҳамда таъминлаш бўйича ишчи гуруҳнинг раҳбари Олий Мажлиснинг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили С. Рашидованинг ахбороти тингланди. Кўрилган масалага бевосита дахлдор бир қатор ташкилотларнинг раҳбарлари ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилдилар.

Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишни таъминловчи қонунчилик базасини янада такомиллаштириш, уларга инсон ҳуқуқлари соҳасида умумэътироф этилган халқаро андозаларни жорий этиш, қонун ҳужжатлари ижросини яхшилаш ва бунинг устидан назоратни кучайтириш, ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, юридик билимларни оммалаштириш юзасидан таклифлар ўртага ташланди. Комиссия ишчи гуруҳларнинг ишини фаоллаштириш ҳамда инсон ҳуқуқлари бўйича умуммиллий дастур ишлаб чиқилиши зарурлигига эътиборни қаратди.

— Комиссия ва унинг ишчи гуруҳлари уч ой мобайнида муайян ишларни амалга оширдилар, — деди ўз сўзида Олий Мажлис раиси Эркин Халилов. — Жамиятимизнинг ўзида ҳам кўп ўзгаришлар рўй берди. Президентимиз Фармони билан Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий марказ тузилди. Олий Мажлис Кенгаши томонидан Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти ташкил этилди. Булар жамиятимиз ҳаётини демократлаштиришда ташланган катта қадамлардир. Демократлаштириш бир кунлик тадбир эмас. У узоқ интенсив жараёнларни талаб қилади. Инсон ҳуқуқларини ҳимоялаш соҳалари бўйича ишлаётган ташкилотлар ҳам, комиссия ва унинг ишчи гуруҳлари ҳам — демократик ўзгаришларни чуқурлаштиришнинг ҳаракатдаги механизмларидир.

Амалдаги қонунларга риоя этиш, уларни бажариш, амалга ошириш шу механизмларнинг қалбидир. Ишчи гуруҳлари бир-бирлари билан чамбарчас боғланган ҳолда Олий Мажлис қўмиталари билан бирга бугунги кун талаблари даражасида иш олиб боришларини кутамиз.

НОШУДЛИКНИНГ ДАВОСИ БОРМИ?

Замон шарқлари

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов қишлоқда ислоҳотларни жадаллаштириш юзасидан Вазирлар Маҳкамасида ўтган эсда қоладиган йиғилишда «ношуд» деган сўзни тилга олди. Ношуд раҳбарлар, ношуд мутасаддилар маъносида. Ва умуман одам боласининг нега ношуд бўлиши ҳақида. «Ўзбек тилининг икки жилдли изоҳли луғати»да ношуд сўзини «ҳеч қандай ишнинг уддасидан чиқмайдиган, эпсиз, лапашанг» деб изоҳланган. Балки бу сўзнинг маъно доираси бундан ҳам кенгдир. Лекин мағзи шу: эпсизлик, уддасизлик. Луғат муаллифлари изоҳининг бир томонига диққатингизни тортмоқчи эдим. Унда «бир ишнинг уддасидан чиқмайдиган» деб эмас, «ҳеч қандай ишнинг уддасидан чиқмайдиган одам» деб таърифланмоқда. Ношудликнинг табиати ҳақида андак ўйлаб кўрайлик-чи. Мен шундай тушунар эканманки, ҳаётда, ўз ўрни, ўзига яраша, муносиб касб-корини тополмаган одам олам ҳаводис ёки жамиятнинг тазйиқи, рўйхуш бермаслиги туфайли бутунлай бошқа бир иш, касб-корни қилишга мажбур бўлса, кўнгил хушламай қилинган ишдан ношудлик ҳосил бўладими деб? Мустабидлик замонларида кўп одамлар ўз қобилиятига муносиб, ўзи уддалайдиган ва эплайдиган ишни қилиш имкониятига эга эмас эди. Ўқишга кучи етганлар ва қаерда қаршилик камроқ бўлса, қаерда таниш-билишчилик воситасида иш битириш имконияти бўлса, кўпроқ ўша ерга фарзандлар ўқишга «жойланар» эди. Бунда фарзанднинг асл табиати, қизиқишлари, қобилиятининг йўналишлари эмас, балки ота-онанинг салмоқли таниш-билишга эга-эга эмаслиги ҳал қиларди. Боланинг иқтидори, ўқишни эплаб кетиш-кетмаслиги ҳақида ҳатто жиччагина бўлсин, бош қотириб ўтирилмасди. Оммавий психологиянинг ғалати йўлаклари, ўзига хос қарашлари системалари ва унинг рўёби механизмлари шаклланади. Ота-оналарнинг кўпчилиги ўртасида болам яхши ўқишга кириб олса, у ёғини амаллаб эплаб кетади. Шунча одамнинг боласи ўқишни битираётганда гўр бўлибдими менинг болам ўқий олмаса... **Бир амаллаб ўқиб** кетар деган тушунча жуда ажойиб тушунчага айланган эди.

Худо ҳақи! Ҳаётда кўп кузатганмиз: ўзи қизиқиб, ҳали учинчи, тўртинчи синфданоқ ўзининг қандай касб эгаси бўлишини орзу қилиб, кўз ўнгида ҳам яхши ўрнакларни кузатиб юрган болалар ўз кучлари билан олий ўқув даргоҳига кирганларида, улар предмет қанчалар тихир бўлмасин доим уни яхши ўзлаштириб, аълога ўқиганлар. Ўқишга ота-онанинг райи-хоҳиши, куч-қудрати билан кирганлар эса ҳақиқатан ҳам, доим «бир амаллаб ўқиганлар», ўз соҳаларини «амал-тақал» ўзлаштирганлар. Ўз касбининг устаси — мутахассис эмас, айни унинг тескариси, ўтмас тешатахҳис бўлиб чиққанлар. Сув қаерда қия бўлса, шу ерга уради ва қаерда тешик бўлса, шу ерни топади. Сув муқаддас илоҳий нарса, маҳкам ерда маҳкам туради, бўш ердан қочади, бўш ерда сувни тутиб туриб бўлмайди. Мустабидлик замонларида оммавий психология шундай тарбия топди: иқтидор, талант, уқув намоён бўладиган ерни эмас, қулай, бўш, қаршилик кам, ёғлиқ, ерларни қидириш, топиш, эгаллашга ўрганди.

Оммавий психологиянинг ўз иродаси, ирода қудрати бўлади. Оммавий психология мустабидлик қонун-қоидаларига яхшигина мослашиб олди. У ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ирода ва иқтидор намоён бўладиган жойларни эмас, таниш-билишчилик, қавм-қариндошчилик, маҳаллийчилик қўл келадиган ерларни қидириш, топиш, ўзлаштириш, томир отишга ўрганди ва шунга тўла мослашди.

Атрофимизга бундай эътибор берайлик. Ким кўп, ўқитувчилар, юристлар, чилангарлар, мутасаддилардан нолиб, норози бўлиб юришганлар кўп. Боламни яхши ўқитмайди, арзга борсанг, арзингни тинглашни билмайди, олти ойлаб, олти йиллаб, олтмиш йиллаб аниқ диагноз қўёлмайди, тешилган қувурни алмаштириб бериш учун ойлаб овора қилади ва алмаштириб бергандан кейин ҳам қувурдан сув оқиши тўхтамайди, ўзи икки оғиз керакли гап ва ўн дақиқали диққатини жалб қилиш билан битирадиган ишни ўнта идорага ҳавола этиб сарсон этади... ва ҳоказо ва ҳоказо... турмушимизда чек-чегараси йўқ бу гапларнинг. Булар кимлар биласизми? Бари ўз юртдошларимиз, азиз, қадрдон биродарларимиз, булар ўша-ўша, ҳа, ўша: таниш-билишчилик билан ўқишга кирган, ишга жойлашган, кейин яна ўша мўъжизакор таниш-билишчилик билан курсилардан курсиларга кўчиб, кўтарилиб, яна тушиб, яна кўтарилиб юрган азизларимиз. Барака топишсин ишқилиб! Мен илгарилари юридик институтлар ёки факультетлар олдида кириш имтиҳонлари даврида бунчалар кўп одамлар йиғилганликларини кўриб ҳайрон қолардим ва баъзан ифтихор ҳам қилардимки, халқимиз қонунчиликка қизиқади, ҳаётда адолат бўлишини истайди. Шунинг учун ўғил-қизларининг юрист бўлишини орзу қиладиганлар халқимиз орасида кўп. Ифтихор қилса арзимабдими? Арзийди! Лекин кейин қарасам, юристлар бошқаларга қараганда, нисбатан яхши кун кечирар эканлар, нисбатан ҳаётнинг турли офат-қийинчиликларидан анча дурустгина муҳофаза қилинган эканлар ва шунинг учун улар орасида «ўсиш» имконияти ҳам кўпроқ экан... Ёки ёқлаш — номзод бўлиш, доктор бўлиш — кетидан авж олган бир пайтлардаги қувиш, чопиш, халлослашларни бир эсланг. Бир ҳақиқий докторга нечта «таниш-билиш» доктор тўғри келади, биласизми? Энг ажойиб томони шундаки, бу «таниш-билиш» фан докторлари ҳам олий ўқув юртларида болаларни ўқитишади, лекциялар ўқишади, ишлаб чиқариш соҳаларини бошқаришади, лабораторияларда ўтиришади, соҳаларнинг мутасаддилари бўлиб ишлашади. Ва... есанг, оғзингда қумдек қичирлайдиган макаронлар, вермишелларни ғижимланиб кетган пакетларга солиб халққа етказишади. Ширин-шакар помидорлардан қорайиб кетган ва одам сотиб олишга ҳайиқадиган пасталар тайёрлашади. Лазиз олчалар ва қулупнайлардан тайёрлаган мураббоaccount ларига эса дўконда биронта одам қайрилиб қарамайди. Ҳозир дунёнинг ҳеч бир ерида қолмаган иш усулларини улар жорий қиладиган ва Президент Ислом Каримов куйиниб айтганидек, ўнта одам ўрнида юзта, юзта ўрнида мингта, мингта ўрнида ўн мингта одам ишлайдиган корхоналарни бошқарадилар.

Матбуот бизда доим сифат борасида бонг уриб келган. Бонг уришдан бирон дам ҳам тўхтамаган. Нега натижа йўқ? Бонгларни ким эшитяпти? Ким амал қиляпти? Эсингиздами? Ўзбекистон пойабзалларининг сифати ҳақида урилган тинимсиз бонглар! Эсингиздами, миллий кийим-кечакларнинг сифати ҳақидаги баҳслар?! Бонглар боис ўзбек пойабзалчиларининг юз минглаб, миллионлаб нусхаларда чиқарилган маҳсулотлари балки Италия оёқ кийимларига тенглашиб қолгандир? Орадан неча йиллар ўтди. Замон ўзгарди. Лекин ўзбек пойабзали ўзгарган эмас. Ва болаларимизга ҳамон чет элларнинг чиройли ва пишиқ, оёқда қошиқдай бўлиб турадиган пойабзалларини излаймиз? Бонглар нега натижа бермади? — дерсиз ҳойнаҳой. Чунки бонглар ношудликка ғарқ бўлиб кетган. Ношуд бонгни эшитмайди. Эшитса ҳам, қулоғини маҳкам беркитиб ўз тинчини кўзлайверади. Президент айтганларидай, улар аллақачон синишлари керак эди эркин рақобат шароитида. Лекин синганлари йўқ. Синган бўлсалар ҳам, ўзларини синмагандай тутадилар. Ва яна ўша қийшайган, уч кунга ярамайдиган маҳсулотларини чиқараверадилар. Халқимизнинг бағри кенг. Андешалик.

Лекин ҳамма нарса меёр билан яхши. Бағрикенглик ҳам меёрида, андешавозлик ҳам меёрида бўлмаса, жамиятдаги турли бузилишларни тузатиб, олдини олиб бўлмай қолади. Биз аввало ўзимиздан, сўнг ён-атрофимиздан талаб қилишга ўргнайлик. Талабни андеша билан алмаштирмайлик. Ирода ва қатъият зарурат бўлган жойда бағрикенглик ярашмайди. Ирода ва қатъият, қаттиққўллик билан битадиган ишларга таниш-билишчиликларни тиқиштиравермайлик. Президент Ислом Каримов қишлоқдаги ишларнинг ривожига ҳаммамиз бир ёқадан бош чиқариб қайғурайлик деган сўзни айтдилар. Ҳамма ростдан ҳам, қайғурмаса, қачон бир иш кўнгилдагидек битади. Ҳозир ҳамманинг иш учун, иш сифати учун, жаҳон андозаси учун қайғурадиган вақти келди. Мустақил давлатнинг ҳар бир фуқароси олдида буюкдан буюк имкониятлар очилди.

Қимирлаш керак! Уйғониш керак! Силкиниш керак!

Дунёдаги ҳеч бир мамлакатда деҳқон ўғит, техника қидириб сарсон бўлиб юрмайди. Унга дарҳол буларни ва қишлоққа зарур ҳаммасини етказиб берадилар. Жойида ҳисоб-китоб қиладилар. Маҳсулотини юз бора қуллуқ қилиб, миннатдорчиликлар билдириб, жойидан олиб кетадилар. Деҳқоннинг асосий вазифаси чиройли, сифатли, андозага мос маҳсулот етиштириш. Бошқаларнинг вазифаси деҳқонга техника, ўғит ва бошқа зарур буюмларни етказиш, юмушларни адо этиш!

«Таниш-билишчилик»да илм қилган одам бу ишни уддалай оладими? Деҳқонга буюк ҳурмат кўзи билан қарай оладими? Президент юз карра ҳақ: эскидан қолган кўркинч билан яшаётган мутасадди буни эплай олмайди. Маҳсулотни юз ноз-карашма билан олишга олади. Лекин деҳқонга пулини тўламайди. Уни сарсон қилади. Маҳсулотга сув текин нархлар қўйиб уни куйдиради. Ва ўзи ишбилармонлардай бўлиб юради. Йўқ. Биз бу қўрқинчли ношудликдан тамомила халос бўлишимиз керак. Ҳамма соҳаларда. Миллий манфаатларимизнинг қатъий талаби шу!

Иброҳим ҒАФУРОВ

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙДАН СОТИБ ОЛИНГАН ДЎППИ

Япон аёлларининг энг севимли миллий кийими — кимано экан. Либоснинг қиммати матода эмас, қадрида ҳамдир.

Қандай бўлмасин, миллий либос — шу миллат учун олий либос-да. Ҳиндлар сари, дейди. Бизда эса ўша хонатлас. Майли, қандай бўлмасин, хонатласми ёки «келини кийсин, қайнанаси куйсинми?». Эркакларда эса дўппи.

Кавказга борганимда масжид қавмлари орасида дўппи кийганларни кўрдим. Бизда тақводорлар «ҳаж тўппи» кийгандек, Кавказда ҳам бизнинг дўппини киядилар...

Дўппининг «бойваччасини» бошқирд ва Кавказ ишбилармонларида ҳам кўрдим. Каминага Махачқалъа муфтийси Тошкентнинг «кўк дўпписи»ни кийдирган. Бир йил кийиб юрдим. Ҳамма ҳайрон, сўрашади:

— Дўппини қаердан олдинг?

— Абдулла Қодирийдан...

Либос ҳаётий зарурият. Бизда ҳам хорижий «жинси»лар, «адидас», «версачи»лар одат бўлаяпти, аммо ҳар либоснинг ўз ўрни, вазифаси бор-да.

Яқин ораларда «баллай», «жерси»лар мода бўлиб, тоза кўз-кўз қилдик. Аммо ўз ерида «баллай»ни балиқчилар балиқ овлагани чиққанда кияди, «жерси» эса кўпроқ беморларга мосланган ва мўлжалланган экан. Биз эса нима қилдик? Меҳмонга кийиб, тўйга ҳам иложини топсак «олимпийка»да бордик. Ахир бу либос жисмоний машқларда кийиладиган. Ғарбда ҳеч қачон уни кийиб кўчага юрмайдилар. Ўзига, атрофдагиларга ҳурматсизлик саналади. Давр ўзининг либосини талаб қилади. Яна ҳар давр ўз либосларини яратади. Эски Тошкентнинг «Қатор терак» маҳалласида «итёқа тўн» тикувчиси бўлган дейишади. Бу тўнни ўша пайтнинг бойлари кийишар экан. Ярим ҳарбий либосга ўхшар экан. Бойлар уни кўп чўнтакли ва ихчам бўлгани учун ёқтирар эканлар. У тадбиркор бойларга қўл келган. Чўнтак кўп ва кенг. Ён дафтар солиш, соат ва пулларни сақлаш, пўрим юриш имконини берган, интизомли қилган. Аллоҳга шукр, жаҳонда мақтагулик ва бошқа халқларга ҳам ёққулик либосларимиз бор. Анча йиллар бўлди, Москвада бировнинг уйига борганимда менга бир нарса алам қилганди. Мен борган эшикнинг тагига оёқ артишга янгигина тўн ташлаб қўйилган эди. Кейин билсам, бу мансабдор Ўзбекистонга келганда ҳурмат қилиб тўн кийгизганлар. Уйида ўнлаб тўнлар тахланиб ётибди. Либос шундай. Бир ерда қадрли, бошқа ерда кийилмагани учун қадрини йўқотиши мумкин. Кейинги ўнлаб йиллар ичида либосларимиз «инқилоб»га учради. Жуда кўплаб либосларимиз урфдан чиқди, унутилди, анъаналар барбод бўлди. Унутиб, эсдан чиқариб, тўғри қилдикми? Балки миллий кийимларимиз модалари устида ишлашга вақтимиз етмадими?

Шахсий фикрим, албатта. Либосларимизнинг тарихи, бисотимизни очайлик, қанча ҳавасли, оламга арзигулик, жаҳон халқлари хазинасига ярашадиган либосларимиз борлигига ишончим комил.

Ю. АКБАР

«МТ»: воқеалар, хабарлар

НОНИНГИЗНИ ТУЯ ҚИЛИБ БЕРАЙМИ?

Бундан уч-тўрт йил бурун матбуотда қизиқ хабар чиққанди: Масковга Ғарбий Оврупадан келган бир эстрада гуруҳининг хонандаю созандалари жами етти киши бўлгани ҳолда уларнинг электр жиҳозлари, мусиқа аппаратлари оғирлиги ўн беш тоннадан кўпроқ экан. Буям майли, энг қизиғи хабар охирида эди: ўша етти кишилик ижодий гуруҳга доимо уларнинг хизматида бўладиган нақ 120 киши қўшилиб келибди. Бу 120 киши ҳисобига пардозчидан тортиб режиссёргача, бичиқчидан тортиб сартарошгача... кираркан. Ҳаттоки махсус ошпаз ҳам бор экан. Биз ҳали бу хабар тафсилотини ҳазм қилиб улгурмасимиздан, газеталарда яна бир янгилик чоп этилди: Американинг профессионал хоккейчилари жамоасида ҳар ўйинчига ўрта ҳисобда 8-10 киши хизматда бўлар экан.

Албатта, эстрада билан спорт ўз йўлига деб қўяверишимиз ҳам мумкин. Аммо юқоридаги ушбу икки хусусий ҳолатга салгина чуқурроқ разм солишга ҳаракат қилсак, ўз-ўзидан табиий бир хулоса чиқиб келаверади: меҳнаткаш инсон, ижодкор киши ҳамиша эъзозда бўлмоғи жоиз; унинг муаммолари — кўпчиликнинг муаммолари, демак ечим ҳам кўпчилик томонидан ҳал қилинмоғи мақсадга мувофиқ.

Бундай қараганда, деҳқон ҳам аслида ижодкор. У яйдоқ заминга уруғ экиб, ҳосил етиштиради, элни кийинтиради, боқади. Инчунин, деҳқон манфаатлари учун бир киши эмас, ўн киши елиб-югурмоғи ҳам қарз, ҳам фарз. Биз мана шундагина, мисол учун Голландиядек улкан давлатда аҳолининг тўрт фоизини ташкил этган деҳқонлар қандай қилиб бутун мамлакатни сифатли маҳсулотлар билан таъминлабгина қолмасдан, четга экспорт билан шуғулланаётганини тушуниб олгандек бўламиз. Яъни, ўша голланд деҳқонига қолган аҳолининг қанча қисми хизмат кўрсатмоқда экан. Яъни, ким ўғитини деҳқоннинг фермер хўжалигига олиб келиб берган, ким компютер маълумотлари тайёрлаб қўйган, ким маиший хизмат турларини кўрсатган...

Таассуфки, сўнгги йилларда бизда қишлоқ хўжалиги кўнгилдагидек тараққий этмади. Эҳтимол, бунинг мутахассисларга аён ўз бевосита ва билвосита сабаблари бордир. Аммо деҳқон ризқига шерик бўлаётган кўплаб боқиманда корхоналар, воситачи ташкилотлар кўпайиб кетгани, улар айниқса ёқилғи-мойлаш материалларини, минерал ўғитларни, техника ва эҳтиёт қисмларнинг нархини осмон баробар кўтариб юбориб, деҳқончиликнинг орқага кетишига замин тайёрлаганликлари ҳам ҳақиқат. Айни пайтда деҳқон пешона тери тўкиб етиштирган маҳсулотининг ҳақини ўз вақтида ололмай юриши, ҳеч қандай индексация қилинмасдан охир-оқибат деҳқонга берилаётган арзимаган маблағ эса қарз-ҳаволадан ортмаётгани ҳам ҳақиқат. Деҳқон нонини туя қилиб бераётган бундай ташкилотлар қанчалик камайса, борлари эса ўз фаолиятларини тубдан қанчалик тез ўзгартирсалар — шунчалик соз бўларди.

Шу маънода Республика Вазирлар Маҳкамасининг «Қишлоқ хўжалиги корхоналарини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори, назаримизда, умидвор бўлишга асос туғдирадиган ҳужжат. Ўтган ҳафта матбуотда эълон қилинган ушбу қарорда қишлоқ хўжалик корхоналарининг залворли қарзларидан, баракаларнинг устама фоизларидан кечиб юборилиши эълон қилиниш билан бир қаторда аслида деҳқон хизматини қилиши керак бўлган ташкилот-муассасалар зиммасига муайян вазифалар ҳам юкланди.

«Ажаб, қорга қарайман — Кўнглимда яшнар баҳор», деб ёзадилар устоз Зулфия. Ўзбек деҳқони эса аллақачон далада. У баҳор ҳавоси билан, баҳор ташвишлари билан яшамоқда. Ҳукумат микёсида қабул қилинган ушбу қарор Деҳқон Бобонинг ишларига ривож бериб юборса не ажаб... Зеро, ушбу қарор бозор иқтисодига босқичма-босқич ўтаётган давримизда ислоҳотларнинг ҳукумат тарафидан қўллаб-қувватланишининг ҳам ёрқин мисолидир.

Отабек

Р. Албеков олган сурат

НАВОИЙНИ ЎҚИЙЛИК

Муборак рамазон ойи ниҳоясида, қутлуғ ҳайит куни ҳазрат Алишер Навоийнинг таваллуд айёмини нишонлаймиз. Дунёда ҳар не ҳодисот бесабаб юз бермас, дейишади. Балким, ушбу қўш муборак куннинг биргаликда келувида ҳам биз англаб етмаган синоат бордир...

Биз бугун, замон шиддатига ҳамқадам бўлмоққа уриниб, аксар ҳолатда қайта ва қайта иқтисод аталмиш ҳалқа доирасидан чиқолмай, бошимиз гаранг бўлиб турганида Навоийни кўпларимиз мутолаа қилмай қўйганимиз ҳақиқат. Баҳоналар эса ҳар доимгидек бисёр: фурсат йўқ, луғат йўқ. Улар сафига энди янгиси, замонавийси ҳам қўшилганки: Навоийнинг асарлари кам чоп этилмоқда.

Аммо Навоий сиймоси бизнинг минглаб-милёнлаб асоссиз важ-корсонларимиздан юқори туради. Гўё ул зоти муборак бизнинг беўхшов оқланишларимизни ним табассум ила эшитиб, қалбимизга тобора ўрнашиб бораётган моддий бойликка нисбатан эҳтиёжни кўриб тургандек, лутф этиб кетганлар:, «Беша шерин гар забун этсанг шижоатдин эмас, Нафс итин қилсанг забун, оламда йўқ сендек шужоъ...»

Муборак таваллуд айём куни ҳазрат ҳайкали пойига гуллар қўймоқ савобига не етсин. Аммо бошқа кунлари-да ҳазратни унутмайлик, ҳазратни ўқийлик.

Навоийни ўқийлик...

Г. МУРОДАЛИЕВА

Ҳамза номидаги театрда «Машраб» спектаклининг намойиши бўлиб ўтди.

Суратда:спектаклдан лавҳалар

ОЛТИН ОЛМА, ДУО ОЛ

Қондош туркий элатимиз, Тошкент вилоятида яшовчи қозоқ «Шанашкили» уруғи шажараси битиб тугатилди.

Бу савоб ишни Маҳкамбой Умар ўғли уч ярим йиллик тадқиқот, изланишлар, уруғ оқсоқоллари ила суҳбат қуриш, аниқлаш ва уларнинг тасдиғи билан амалга оширди.

Боболар руҳини эслаб, авлодлар хотирасини қоғозга туширган Маҳкамбойга элнинг раҳмати бўлсин.

Уруғнинг тарихи кўҳна Урхун-Енисей битиклари шоҳидлиги ила тасдиқланган.

Маҳкамбой Умар ўғли шоир, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси. 1989 йилда Алматида «Айтишув» оқинлар мусобақасининг совриндори.

«Нурли йўл» газетасида 23 йилдан бери хизмат қилаётган Маҳкамбой Умар ўғлига эл қатори дуога қўл очиб тилакдошлик билдирамиз:

Умринг узоқ бўлсин, молхонанг бузоққа тўлсин, рўзғоринг маъмур, қимиз мешинг доим тўлиқ бўлсин, қондошим!

ҒИШТИДА БИР МАКТАБ БОР...

1927 йилда унинг номини «Биринчи мактаб» деб аташган эди. Етмиш йил ичида не-не инсонларни тарбияламади у. Мактаб Ғишти қишлоғининг юзини ҳамиша ёруғ қилган ажойиб маскан. Бу ерда қанчадан қанча давлат арбоблари билан ҳаяжонли учрашувлар бўлиб ўтган. Чет эллардан зиёлилар келиб мактаб ҳаёти билан танишганлар. Таниқли қаламкаш журналист. Йўлдош Муқимов бир пайтлар бу ерда директор бўлиб хизмат қилган. Ғиштининг мактабидан Асад Нуруллаев, Комил Муқимов, Истам Акрамов, Ёқуб Қутлиев, Муҳаммад Салом, Нортўхта Қилич, Мурод Халил, Муҳаммад Жалилов сингари эл-юртга танилган зиёлилар етишиб чиққанлар. Қанча машҳур бригадирлар, ўз касбининг усталари бўлган моҳир кишиларни тарбиялади бу мактаб!

Мактабга кирган одамнинг кўзи ҳам, дили ҳам қувонади. Ёруғ, шинам, озода, миллий мустақиллик руҳида жиҳозланган синф хоналар. Ҳозир бунда бир ярим мингдан кўп ўқувчи билим асосларини эгалламоқда. Юз элликдан ортиқ фидокор ўқитувчилар Ўзбекистоннинг келажак оқил наслини етиштириш йўлида белни қаттиқ боғлаб ишламоқдалар. Ғиштидаги барча ота-оналар бу мактабнинг энг яқин ёрдамчи ва мададкорлари.

Президентимиз орзу қилган баркамол соғлом насл шундай мактаблардан илм қанотида улуғ ҳаёт сари йўлланма олади.

Нодира АБДУРАҲМОН қизи

Ғишти—Қизилтепа

"ОЛТИН МЕРОС" МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИ ИЗЛАЙДИ

Ҳуқуқий-демократик давлат, фуқаролик жамиятининг муҳим белгиларидан бири — унда нодавлат ташкилотлари, хусусан жамғармаларнинг мавжудлигидир. Бу борада бизнинг мустақил юртимизда қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, сўнгги йилларнинг ўзидаёқ Республикамизда «Камолот», «Олтин мерос», «Умид», сингари фаолият йўналиши турлича бўлган жамғармалар иш бошлади.

Агар намуна тариқасида оладиган бўлсак ҳам, ривожланган Ғарб давлатларида, мутахассисларнинг фикрига қараганда, бизнинг назаримизда фақат ҳукуматнинг иши бўлиб туюладиган кўплаб функцияларни айнан жамғармалар адо этар экан. Демак, ўз-ўзидан аёнки, давлат ижтимоий таъминот бошқармасига эмас, ўз фуқароларининг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қиладиган, эркинлигини таъминлайдиган маҳкамага айланади. Инсон, Шахс, Миллат дунёқараши, маънавияти, тадрижий тараққиёти масалалари эса фуқароларнинг ихтиёрий равишда бирлашган ташкилотлари ҳамда жамғармалар зиммасида бўлади.

Албатта, миллатнинг қад ростлаши, миллий тикланиш ҳар бир мамлакатда ўзига хос тарзда ва айни пайтда умумбашарий қонун-қоидаларга асосланган ҳолда кечади. Биз ана шу маънода Ўзбекистондаги мавжуд жамғармалар фаолиятига андак синчковлик билан қарасак арзийди. Зеро, ҳаммамизга яхши маълум, кўплаб жамғармалар айнан ҳукуматимиз томонидан тузилмоқда ва мавжуд иқтисодий қийинчиликларга қарамасдан, уларга катта-катта сармоялар ажратилиб, солиқ юзасидан имтиёзлар берилмоқда. Бас, шундай экан, жамғарма — бу беш-олти киши давлат берган пулни маош сифатида бўлиб олиб еб ўтиради, деган гап эмас, балки ижтимоий-маънавий тараққиётимизнинг муҳим омили бўлган муассасадир.

* * *

«Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармаси ўтган йилнинг кузида Президент фармонига кўра ташкил этилди. Шуниси эътиборга моликки, ўтган қисқа фурсат ичида жамғарма бир қатор хайрли ишларни амалга ошириб, тилга тушди. Эҳтимол, бунинг боиси жамғармани суюкли ёзувчимиз, кўп йиллардан буён айниқса болалар ва ўсмирлар маънавиятини шакллантириш учун жон куйдириб меҳнат қилиб келаётган фидойи инсон Худойберди ТЎХТАБОЕВ бошқараётганидадир. Масаланинг бизни қувонтирадиган яна бир жиҳати шундаки, жорий йилдан бошлаб «Олтин мерос» жамғармаси билан «МТ» газетаси ҳамкорлиги йўлга қўйилди. Қуйида эълон қилинаётган мақола ушбу ҳамжиҳатликнинг илк мевасидир.

* * *

Хуллас, «Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармаси бошқарувининг раиси Худойберди ТЎХТАБОЕВ илтимосимизга кўра жамғармани тузишдан мақсад, унинг вазифалари, амалга оширилаётган ишлар, келгуси режалар ва табиийки, ёзувчи сифатида бугун қаламга олаётган асарлари ҳақида гапириб бердилар.

Худойберди ТЎХТАБОЕВ:

*— Ҳар бир миллат ўз ўтмиши билан, ўтмишда яратган бой қадриятлари билан фахрланишга ҳақлидир. Аслида миллатнинг қиёфасини белгилайдиган ҳолатлардан бири ҳам мана шу қадриятлардир. Миллатнинг қадриятлари қанча бой, ранг-баранг экан, демакки миллатнинг маънавий, руҳий дунёси ҳам шу қадар бой,ранг-баранг бўлади. Салкам уч минг йиллик давлатчилик тарихига эгамиз. Қадриятларнинг бойлиги жиҳатдан жаҳондаги ривожланган биронта мамлакатдан қолишадиган жойимиз йўқ. Лекин, ана шу миллатни қандай миллат эканини кўрсата оладиган, унинг шаъни, фахр-ифтихорини улуғлаши мумкин бўлган юзлаб номдаги қадриятларимизнинг турли сабаблар билан жаҳон бўйлаб сочилиб кетиши бизнинг армонимиз эди. Ана шуларни ҳисобга олиб ҳурматли Президентимиз ушбу йўналишни, яъни қадриятларни йиғиб миллий музей, миллий кутубхона яратиш ҳаракатини бошлаб бердилар, бу борада ҳам моддий, ҳам маънавий ёрдам беряптилар. Қадриятларни биз кенг маънода тушунмоғимиз керак. Буюк алломаларимиздан қолган нодир асарлар, қўлёзма намуналари, шахсий ҳаётларига оид ёзишма ва

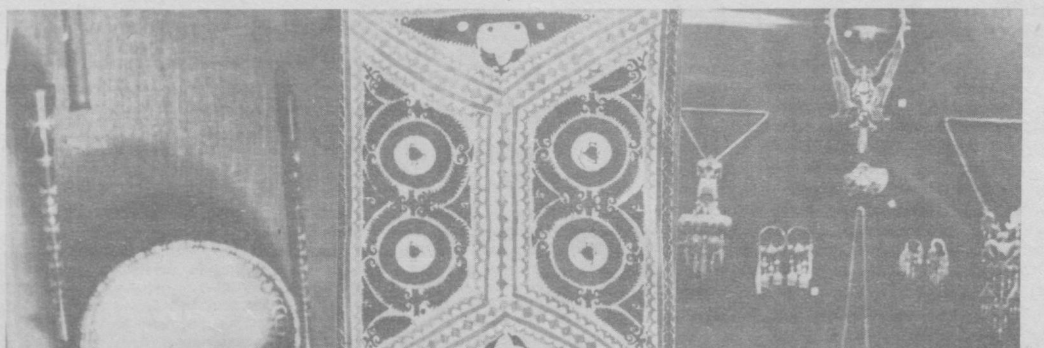

хатлар, мусиқа ва қўшиқчиликка оид санъатимизнинг намуналари, чолғу асбобларининг ўтмишдан сақланиб келаётган нусхалари, халқ оғзаки ижодининг, масалан, айтайлик: эртак, достон, лапар, терма, топишмоқ чистонлари, халқ амалий санъатининг барча намуналаридан сақланган ёдгорликлар, давлат ва жамоат арбобларининг шахсий архивларидаги нодир намуналар, археологик қазишмалардан топилган осори атиқалар, сақланиб қолган тарихий ёдгорликлар — хуллас, миллатнинг бугуни ва ўтмишини улуғлаб турган барча шу каби бойликлар қадриятлардир. Жаҳондаги ўнлаб мамлакатлардаги кутубхона ва музейларда, хусусий коллекцияларда ушбу қадриятларнинг намуналари сақланмоқда. Мақсадимиздан бири шуки, ана шуларнинг умумий рўйхатини олиб каталог тузиш. Имконияти даражасида асл нусхасини ёки нусхаларини музейимиз ва кутубхоналаримизга келтиришдир.*

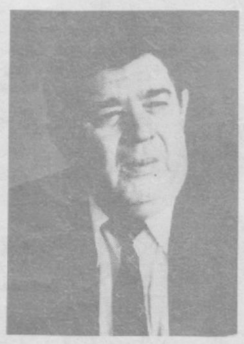

Жамғармамиз ҳурматли юртбошимизнинг 1996 йил 9 сентябрдаги Фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 27 сентябрдаги Қарори асосида саккиз йўналишда ўз фаолиятини бошлаб юборган. Норвегия, АҚШ, Туркия мамлакатларига кичик-кичик экспедицияларимиз ҳам бориб келди. Ўша ерлардаги жамғарма ва вақфлар билан ҳамкорлик битимлари тузила бошланди. Худди шу хил экспедицияни Ҳиндистон ва Покистон мамлакатларига ҳам уюштирмоқдамиз. Бунинг учун ўша мамлакатлар элчихонаси билан келишув музокаралари олиб боряпмиз.

Ҳеч кимга сир эмас, узоқ йиллар давомида мутелик, қарамлик ҳолатида яшадик. Кези келса, адабиётимизни бой-феодал адабиёти деб камситдилар, яна бир қисмини диний йўналишдаги асарлар деб йўққа чиқармоқчи бўлдилар. Миллий тарихий архитектура ёдгорликларини эса кўп ҳолларда ётоқхоналарга ва омборхоналарга айлантириб юбордилар. Натижада, аста-секин миллат ўз қадриятлари ҳақидаги хотираларини унута бошлади. Қадриятлар ҳақидаги тасаввурлар сўна бошлади. Ёш авлоднинг асосий қисми ўтмишдан, ўтмиш қадриятлардан узоқлашди.

Ҳозир олдимизда жуда катта вазифа турибди. У қадриятлар ҳақида умуммиллий ҳаракатни юзага келтиришдир. Қадриятларимиз мисолида ёш авлоднинг ватанпарварлик ҳис-туйғулари шаклланади. Шу мақсадда кенг тарғибот ишларини бошлаб юборганмиз. ТВдаги иккита дастурда, деярли барча газета-журналлар билан алоқа ўрнатиб мутахассислар чиқишларини ташкил қилмоқдамиз. Мирзо Улуғбек тумани ҳокимияти, Тошкент Давлат дорилфунуни, миллий-маданий алоқалар ассоциацияси сингари маърифат ва қадриятлар тарғиботига алоқадор бўлган ўнлаб муассасалар билан шартномалар туздик. Маданият ишлари вазирлиги, Ташқи ишлар вазирлиги, Ўзбекистон фан-техника давлат қўмитаси сингари эътиборли ва мўътабар ташкилотлар билан 1997 йилдаги ва ундан кейинги қилинадиган ишларни келишиб олдик.

Қадриятларни йиғиш, ўрганиш ҳақидаги ишларимизнинг оммавий тус олишида вилоятларда очган бўлимларимиз айниқса катта йўналишга чиқиб олдилар. Юқорида таъкидлаганимиздек, халқимиз узоқ йиллар давомида яратган қадриятларнинг кўпчилик нодир намуналари хонадонларда, уйларнинг темир сандиқларида сақланаётгани ҳаммамизга маълум. Сақланаётган намуналарни бирон музей ёки кутубхонага топшириш орқали уни халқ мулкига айлантирмоқчи бўлган ватандошларимиз талайгина. Миллий музей ва миллий кутубхона ҳаракати вилоятларда бир хил шиддат билан бошланди. Айниқса, Наманган, Фарғона, Самарқанд, Сурхондарё вилоятларида бошланган ушбу оммавий ҳаракатни алоҳида таъкидлагим келяпти. Наманганда миллий музей ва археологик музейга тарихий қийматга эга бўлган юзлаб янги намуналар келиб тушяпти. Фарғонада тарихий Қубо тепалигини очиш ва она ер бағрида беркиниб ётган халқимизнинг кулолчилик ва бошқа амалий санъатимизнинг нодир намуналарини топиш иши учун маҳаллий ҳукумат томонидан беш юз минг сўм маблағ ажратилди. Фарғона вилоятининг 17 та район ва шаҳарларида ҳокимлар томонидан маош билан таъминланадиган махсус мутахассислар ажратилди.

Қадриятлар деганда биз фақат ўтмишни назарда тутмаймиз. Сиз билан бизни вояга етказган мана шу она замин, унинг осмонўпар тоғлари, серсув дарёлари, поёнсиз яйловлари, шовуллаб турган боғу роғлари ҳам бизнинг ота-боболаримиздан мерос қолиб келаётган қадриятларимиздир. Қадриятлар деганда биз авлод-аждодларимизнинг барча гўзал фазилатларини, хулқу-аҳлоқидаги шоён ҳолатларини, расм-русумларимиздаги миллатни улуғловчи фазилатларни ўзида акс эттирган, бу гўзалликни руҳиятига жамлаган бугун яшаб турган кишиларимизни ҳам назарда тутамиз. Уларнинг адабиётда, санъатнинг барча турларида, илм-фанда, ишлаб чиқаришда яратаётган кашфиётлари ҳам қадриятларимизнинг нодир намуналаридир.

Биз, «XX аср ўзбек маданияти алломалари» рукнида илмда, фанда, маданиятимизда кашфиётлар яратган, ўзига хос мактаблар очган, масалан: Комил Яшин, Ҳалима Носирова, Сора Эшонтўраева, Зулфия, Иброҳим Мўминов... сингариларнинг шахсий ҳаётлари, ижодларига оид микрофилмлар, видеотасвирлар ола бошладик. Бу алломаларимиз илм-фан,миллий руҳ қатағон бўлган йилларда миллатнинг руҳини, миллат қадриятларини сақлаб қолишга ҳаракат қилган инсонлардир.

Биз шу кеча-кундузда ҳурматли юртбошимиз ва ҳукуматимиз яртаган ушбу имкониятдан фойдаланиб нашриёт очиш ҳаракатидамиз. Юқорида айтганимиздек, қадриятлар яратишда бизнинг халқимиз энг буюк халқлардан биридир. Лекин баъзи бир, масалан, нодир қўлёзмаларимиз ёлғиз бир хонадоннинг, гоҳо кичик бир сандиқчанинг мулки бўлиб қолмоқда. Ваҳоланки, бу қўлёзмалар кўпроқ нусхада нашр этилса, миллатнинг маънавий руҳига таъсири катта бўлади. Нашриёт очишимиздан яна бир мақсад шуки, ўтмишда шу она замин мустақиллиги учун курашганлар, масалан Спитамен, Жалолиддин Мангуберди, Маҳмуд Таробий сингари афсонавий сиймолар даражасига кўтарилган халқ қаҳрамонларини улуғовчи болалар ва ёшларга аталган асарлар чоп этмоқчимиз. Яна бир орзуимиз, халқ оғзаки ижоди намуналарини йиғиш ва уларни доимий равишда чоп этиб боришдир. Шу мақсадда Фарғонага биринчи экспедиция уюштирдик. Навбатдаги, яъни халқ оғзаки ижоди намуналарини йиғишга қаратилган бундай сафарни Тошкент Давлат дорилфунуни, Қарши Давлат дорилфунуни билан ҳамкорликда уютиришни келишиб олганмиз. Юқорида айтганимиздек, миллий қадриятларга муносабатни қадриятларни севиш, бу бобомдан қолган, бу бувимдан қолган, булардан бобомлар ва бувимларнинг хотиралари, виждонлари акс этган деган тушунча ва тасаввурларни уйғотиш учун ҳаракатимизнинг бир қисмини болалар ва ёшлар билан ишлашга қаратдик. Халқ таълими вазирлиги, ТВ билан ҳамкорликда «Ўйла, изла, топ» дастурини кўпроқ тарихий қадриятлар йўналишида олиб боришни келишиб олдик. Шунингдек, М. Улуғбек туман мактабларида қадриятлар ҳақида дарс ўтиш тажрибасини бошладик. Ҳамза туманидаги Ғафур Ғулом номидаги маданият уйи қошида болалар фолклорини ташкил этиб, унга «Олтин мерос» номини бердик. Болалардан ташкил бўлган бу гуруҳга халқ оғзаки ижодини, урф-одатимиздаги гўзалликларни тарғиб қилишни мақсад қилиб қўйдик. Бу ҳаракатни кучайтириб, Республикамизнинг барча вилоятларида ҳам болалар фолклорини «Олтин мерос» номи билан очиш ниятидамиз.

Бажарилганларига қараганда, бажарилмаган ишлар, олдимизда турган муаммолар ҳам кўп. Хориждаги ватандошларимиз билан алоқа ўрнатиш, 3700 дан ортиқ рўйхатдан ўтган архитектура ёдгорликлари ҳолатини ўрганиш, 8 йўналишда олиб бориладиган ишларимиз учун маблағ муаммоларини ҳал қилиш, жаҳондаги биз билан муомала қилишга хоҳиш билдираётган жамғарма ва вақфлар билан муносабатларнинг ҳуқуқуий мақомини белгилаш, жамғарма олиб бораётган катта ҳаракатни аудио, видео...лар билан таъминлаш... Хуллас... муаммолар кўп. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун юқорида айтганимиздек, умуммиллий ҳаракатни юзага келтириш лозим.

* * *

— Бундан бир неча йил олдин мен ҳурматли юртбошимизнинг тавсиялари билан «Истеъдод» жамғармасини тузиб, республикамизда истеъдодларни танлаш, излаб топиш, уларни моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ҳаркатига раҳбарлик қилдим. Ҳар бир истеъдоднинг кашф қилиниши янги бир асар ёзганимдек қалбимга қувонч бағишлаб турди. Уларнинг кичик-кичик ҳажмда бўлса ҳам дастлабки асарларини чоп эттирдик, моддий ёрдам уюштирдик. Ана шуларга овуниб, каттароқ асарга қўл уролмадим. Ҳатто «Жаннати одамлар» романимни охирги қисмини тугатмай эълон қилдим. Ҳозир, шу кеча-кундузда бир яхши орзу билан яшаяпман. Яхши биламизки, болалар адабиёти эртакдан ўсиб чиққан. Бутун-бутун авлодларни боболаримиз айтган эртаклар, мақолу маталлар, бувиларимиз тўқиган лапару аллалар шакллантирган. Лекин, менинг назаримда, шу кунларда эртак жанри сўна бошлагандай. Бунинг сабаблари ҳақида қайта-қайта ўйлаяпман. Гоҳо, масалан, Жанни Родари деган эртакчи нега болалар қалбини тез фурсатда эгаллаб олди деб ўйлайман. Ж. Родари шунинг учун ҳам болалар қалбини тез ром қилиб олдики, у замон руҳини ҳис қилиб эртакнинг анъанавий қаҳрамонлари ўрнига янги замон талабларидан келиб чиқиб асарларига янги-янги образлар киритди. Компютерлар, видеотехника, электроника, радио тўлқинлар ва уларнинг турли ҳолатдаги кўриниши Жанни Родари эртакларини янгилаб юборди. Энди кўпчилик ва энг кичик ёшдаги болалар ҳам дев, алвасти, ажина, аждарҳо, учар гилам, очил дастурхон, қайнар хумча образларига гоҳ ишонади, гоҳ ишонмайди. Аммо электроника мўъжизалари, радиотўлқин мўъжизалари кўз ўнгида юз бериб турибди уларнинг. Демак, энди эртакларимиз қаҳрамонлари ва образларини янгилайдиган пайт келди. Мен эртакларимизнинг анъанавий қаҳрамонларидан бутунлай воз кечайлик, демоқчи эмасман. Шуларнинг ёнига янги замон образларини киритиш тарафдориман. Мен 1997 йил ана шу йўналишда бир неча эртаклар ёзишни ният қилдим. Йигирма-ўттизтачасини тугатдим ҳам, бироқ ҳали чоп этишга берганим йўқ. Шу билан бирга, миллий озодлик қаҳрамонларидан бири ҳақида ярим ҳужжатли, тарихий, яъни «Қасоскорнинг олтин боши»га ўхшаб кетадиган бир асар тугатиш арафасидаман.

Гулчеҳра МУРОДАЛИЕВА ёзиб олди

САВДОГА КЕЛАЁТГАН ЯНГИ ОДАМЛАР

Негадир, айрим одамлар онгида савдо ходимлари ўзига хос кишилар бўлади, деган тасаввур ўрнашиб қолган. Тошкент тижорат техникумига йўл олар эканман, хаёлимдан шу фикр ўтди. Рост, савдо алоҳида нозик соҳа, айниқса бизнинг янги замонда. Тўрт қаватли бино сокин, гўё ҳеч ким йўқдек. Ҳамма ўз иши билан банд. Йўлакда турган талабалар озода кийинишган, ҳаммасининг бўйнида галстук.

— Буни ҳеч ҳайрон қоладиган жойи йўқ, — дейди техникум директорининг маърифат ва маънавият ишлари бўйича биринчи муовини Қудратилла Азимов. — Савдо ходими халқ билан ишлайди. Шундай экан, у аввало ахлоқ-одоби билан бошқаларга намуна бўлиши керак. Техникумимизда ҳар куни биринчи соат дарснинг ўн минути ахлоқ-одобга бағишланади. Савдо ходими кийинишда ҳам ҳаммага намуна бўлиши лозим. Ҳозир талабаларимизга галстук тақишни, харидорнинг ғашига тегадиган бачкана кийимлар киймасликни қоида қилиб қўйганмиз. Сизга кулгили туюлиши мумкин, лекин галстук таққан одам ҳеч бўлмаса жамоат жойида ёмон сўз айтишдан, ножўя қилиқ қилишдан ўзини тияди-ку.

Техникумнинг тарихи узоқ. Уруш кетаётган 1944 йилда ташкил топган бу ўқув юрти. Ўша пайтда уни савдо-ошпазлик билим юрти деб аташган. Шундан буён орадан эллик йилдан кўпроқ вақт ўтди. Бу йилларда техникумни йигирма олти минг беш юзу қирқ саккиз мутахассис битириб чиқди. Ўқув юртининг собиқ талабаларини Республикамизнинг барча вилоятларида, узоқ-яқин мамлакатларда ҳам учратиш мумкин.

Техникум республикада биринчи бўлиб беш кунлик ўқув дастурига ўтди. Шанба — маънавият куни. Талабалар ўша куни турли маънавият тадбирларида қатнашадилар. Уларда айниқса олимлар, ёзувчилар, фан ва маданият арбоблари билан ўтказилаётган учрашувлар катта қизиқиш уйғотмоқда. Бундан ташқари жамоа бўлиб театр ва музейларга бориш ҳам анъанага айланган. Шуниси диққатга сазоворки, бу тадбирларнинг харажатларини техникум маъмурияти ўз зиммсига олган. Ўтган йилнинг охирида бир гуруҳ аълочи талабалар Самарқандда сафарда бўлиб қайтишди.

— Минг марта эшитгандан, бир марта кўрган афзал деган мақол ниҳоятда тўғри айтилган, — дейди Қудратилла ака. — Ҳар куни ўн мартадан бизнинг тарихимиз ундоқ, боболаримиз бундай ишлар қилган деб жаврагандан кўра тарихий обидаларга бой шаҳарларни бир бор сайр қилиш ёшларимизга кўпроқ билим беради. Бу шаҳарлардаги тарихий ёдгорликларни кўрган талаба боболаримиз буюк одамлар бўлганига, улар дунё маданиятига, фанига катта ҳисса қўшганига дарров ишонч ҳосил қилади.

Республикамизнинг мустақилликка эришуви туфайли дунёга кенг йўл очилди. Маркетинг, менежмент, биржа, аудитор каби хорижий сўзлар луғатимиздан мустаҳкам жой олди. Демак, биз дунё бозорига кириб боряпмиз. Хўш, бу соҳада техникумда нима ишлар қилинаётир? Ўқув юрти ўқитувчилари жамоаси бугунги кун талабларига жавоб берадиган мутахассислар тарбиялашга тайёрми? Техникум директори Юсуф Расулов билан суҳбатимиз шу ҳақда бўлди.

— Тайёр, — дейди Юсуф Ёқубович. — Биз имкониятимиз даражасидаги барча ишларни қилдик. Ҳозир компютер хонаси мунтазам ишлаб турибди. У ерда энг замонавий компютерлар ўрнатилган. Техникумимиз республикадаги энг кўп китоб фондига эга бўлган ўрта махсус ўқув юртлардан ҳисобланади. Ҳозирда кутубхонамизда 42 мингта ўқув дарсликлари, 10 мингдан кўпроқ бадиий адабиётлар мавжуд. Дунё савдо маданияти сирларини ўрганиш учун аввало чет эл савдо ўқув юртлари, тижоратчилари билан алоқа ўрнатиш зарур. Шу йўлда анча ишларни амалга оширдик. Ўтган йили Ноттинген бизнес мактаби профессори Крис Найт, Европада таниқли мутахассис Дуглас Бернинглар бир неча фурсат талабаларимизга маркетинг концепцияси бўйича сабоқ бердилар. Бундан ташқари талабаларимиз амалий машғулотларни «Ардус», «Баракат», «Беш-ёғоч», «Эркин савдо» каби замонавий марказларида ўтаяпти.

— Сўнгги йилларда шаҳар ва қишлоқларимизда дўконлар ёмғирдан кейинги қўзиқориндай кўпайиб кетди. Бу дўконларда ҳар хил одамлар ишлашади. Уларнинг кўпи оддийгина муомалани ҳам билмайди. Сиз савдо техникумининг 20 йиллик раҳбари, қолаверса, савдо илмининг билимдони сифатида бу жараённи қандай баҳолаган бўлардингиз?

— Сиз айтаётган дўконларнинг аксари хусусий дўконлар. Шундай экан унинг хўжайини хоҳлаган одамини ишлатади. Аслида эса бундай бўлмаслиги керак. Биз ҳали ёш мустақил давлатмиз. Мамлакатимизда кўплаб корхоналар қуриляпти. Хуллас, жаҳон стандартларига жавоб берадиган маҳсулот ишлаб чиқариш учун курашяпмиз. Лекин бу ўз-ўзидан бўлмайди. Жаҳон стандартидаги маҳсулотни ишлаб чиқариш учун жаҳон маданиятига эришган кадр ҳам керак. Бугуннинг вазифаси шу. Жаҳондаги энг илғор технологияни

олиб келсагу, аммо уни нопок одамлар қўлига топширсак, улар эса икки қошиқ шакар солиниши керак бўлган маҳсулотни тайёрлаш жараёнида бир қошиғини ўғирлаб қолса, ҳеч нарсага эриша олмаймиз. Аксинча, миллионлаб пулга келган техникани ишдан чиқарамиз холос. Шунинг учун менинг таклифим хусусийми ёки давлат дўконими, унда фақат маълумотли, маданиятли, ихтисосга эга савдо ходимлари ишлаши керак. Улар аввало, савдо илми ҳисоб-китоби, муомаласи, қолаверса, савдо маданиятини билишади.

Юсуф Ёқубовичнинг гапларига қўшилмай иложим йўқ. Ҳақиқатан ҳам жаҳон бозорига чиқишни хоҳлаган халқ ҳозир энг илғор технологияни эгаллаш билан бирга маданиятли, ориятли, ҳалол, меҳнатсевар ҳам бўлиши керак. Тошкент тижорат техникумида олиб борилаётган ишлар дастлабки тажрибалар, холос. Яқин йилларда бу ўқув юртида юксак малакали мутахассислар тайёрланишига ишонгим келади. Бу ерда тикланиш руҳини тушунадиганлар ишламоқда.

Беккул ЭГАМҚУЛОВ

Алоуддин ЖУВАЙНИЙ

МАНГУБЕРДИ

«ТАРИХИ ЖАҲОНГУШО»ДАН

(СУЛТОН ЖАЛОЛИДДИН ЗИКРИ)

Васвасага солгучи Шайтон отаси Муҳаммад Султон кўнглига шу қадар қўрқув ва ваҳима солган эдики, беадад лашкардан ўзини олиб қочиш учун ерда тирқиш, осмонга нарвон қидирар ва уларнинг (мўғулларнинг) сиқувидан қочиш узангисига оёқ қўярди.

Татар қўшинидан чекиниб, кўчиш ва қочиш мақсадида Самарқандга келган маҳалида у узоқ йиллар ва қадим даврлардан бошлаб шундай вақтлар учун лозим бўлмиш ва шунга ўхшаш кунларда захира саналмиш сон-саноқсиз лашкарлар ва жанг баҳодирларини мамлакат бўйлаб бўлиб юборди ва шаҳарлар ҳимоясига тайин этди.

Унинг ўғиллари орасида ёши улуғи ва шавкату жасурликда буюги, шоҳлик фарқининг тожи ва дини илоҳийнинг чақноқ сирожи, яъни Султон Жалолиддин ёлғиз отасининг хизматида, бошқа ўғиллари эса бу ҳаёт ва ҳавас зийнати эдилар, холос.

(Султон Жалолиддин) ҳақ ва собитлик йўлидан узоқ фикрларни инкор қилар ва шундай дерди: «Қўшинларни турли жойларга тарқатиб юбориш ва юзма-юз тўқнаш келмаган, ҳатто ўз жойидан қўзғалмаган ғанимдан қочиш тубан ишдир ва ҳеч бир доно ҳукмдор учун тўғри тадбир эмасдир. Агар Султон саъй-ҳаракат, кураш, ботирлик ва жанг қилишга қарор қилмай, қочиш фикрида қаттиқ турар экан, беҳисоб лашкарларни менга топширсин, токим фурсат қўлдан кетмасдан, оёқлар ҳайрат ва даҳшат ботқоғига ботмасдан, халойиқ ўртасида чайналаётган сақич мисоли маломатга қолмасдан ҳамда гирдобга чўккан кишидек афсус чекмасдан бурун ҳазилкаш тақдирнинг фалокатли ҳодисалари ва тадорикларини даф қилишга киришайлик».

Отаси кескин жавоб қайтарарди: «Замонанинг эзгулик ва ёвузликларида муайян андоза бор ва ишларнинг тартиб-қоидалари ҳамда амалларнинг кусур ва хатоликларида маълум даража мавжуд. Азалдан муқаррар ва тақдир саҳифасига битилганлар адо бўлмагунча, содир бўлган фалокат поёнига етмагунча у синовларга тўсқинлик қилиш ва даф этишга уриниш билан бепарволик ва сусткашлик қилишнинг таъмири бир хил бўлур. Одам аҳлининг ночорлик ва қизиққонлик ҳолатида нодонлик орқасида оқибатини, пировард натижада нима қилишини билмай туриб қилган ожизона тадбирлари билан нажот ва муваффақият умидини тасаввур этиб бўлмагай ва ундай пайтда қудрат ва заифликнинг сийрати бир хил бўлғусидир. Ҳар қандай баркамолликнинг бир нуқсони, ҳар қандай тўлин ойнинг бир моҳоғи ва ҳар қандай нуқсоннинг бир баркамоллиги мавжуд. Токим у мукаммалликка эришмас экан, фалакнинг Ер куррасига таъсири натижасида пайдо бўлган ва қисман бизнинг аҳволимизга тегишли яранинг кўзи битмас ва унинг тошқини қайтмас экан, офат оташининг алангаси босилмас ва азият бўрони тинмас экан, тартиб-қоидалари чалкашиб кетган ва арконлари бўшаб қолган ишлар тадориги билан тиришиш ва ғайрат кўрсатиш, жанг ва курашнинг азоб-уқубат ва ортиқча балодан ўзга фойда бериши амри маҳолдир. (Шу нарса) маълум ва шубҳасизки, бўғма касаллиги сиртмоғидаги ҳаяжонланиш ҳалокатни тезлаштиради, хаёл ва тахайюлга берилиш телбаликдан бошқа нарсани туғдирмайди».

Улар шу тариқа бир неча бор мунозара қилдилар. Албатта, Султон ўғлининг ўзбошимчалигига ризолик бермас ва уни мажбуран ушлаб турарди. Султон Муҳаммад бу дунё кўҳнасаройидан нариги дунё қароргоҳига етиб, тупроқли шўристондан поклик бўстонига хиром айлаганидан сўнг эса Султон Жалолиддин инилари ва бир неча кишилар билан Абаскундан[1] унинг қирғоғига келди ва майдонда мардларча жавлон уришни, ақл билан иш тутиб, фалакнинг гардиши устидан устунликка эришишни ихтиёр этди.

(...) Султон Жалолиддин мўғул қўшинининг Ироқ тарафга ўтганини эшитиб, Манқишлоққа[2] равона бўлди. У ерда топилган бир отни улоқ қилиб олди ва Хоразмга жарчилар жўнатди. Укалари — отасининг валиаҳди Ўзлоқ Султон ва Оқ Султон у билан бирга эдилар.

Бош амирлардан Ўзлоқ Султоннинг тоғаси Бучи Паҳлавон, Кучой Тегин, Ўғул Ҳожиб ва Темур Малик 90 минг нафар қанғли жангчилари билан Хоразмда эдилар. Султон Муҳаммад ҳали жуда ёш ва билим ҳамда тажрибада зийрак бўлмаган Ўзлоқ Султоннинг Туркон хотун тарбиясида бўлганлиги орқасида салтанат ва Хоразм ҳукмронлигига тайин этган эди. Султонлар келган вақтда фикр ва истаклар айри тушди. Ҳар ким турли томонга мойил эди. Ўзлоқ Султоннинг ношудлиги ва ожизлиги ҳолида арконларнинг ноаҳиллиги сабабли ҳар бир тобе ҳокимга ва ҳар бир мазлум зулм қилувчига айланди. Қудрат ва шавкатда ғолиб, аммо нодонлик ва ҳамоқат отининг суворийлари бўлмиш айрим амирлар ўзларини бирон ишга қодир деб билар ва агар ғоят мустаҳкам устун ва ниҳоятда қудратли шахс бўлмиш Султон Жалолиддин ҳукмдор бўлса, ҳар кимга чекланган мавқе ва мартаба берилади ҳамда эътибори чегарасида мансабга тайинланади, деб ўйлардилар. Ўзининг аксар мулозимлари, авом ва кўпчилик нуфузли кишилар Султон (Жалолиддин) томонга мойил эдилар. Вақт ўтиши билан ҳаётнинг аччиқ-чучугини татиган ва унинг лаззату азобларини кўрган оқил аслзодалар унинг ҳузурига интилиб, унга садоқат изҳор этдилар. Ака-укалар ўртасида қаттиқ аҳд ва мустаҳкам шартнома бўлса-да, бадният амирлар Жалолиддинни ҳийла билан кутилмаганда ҳалок этишга ҳозирлик кўрдилар. Улардан бири Султонни бундан огоҳ этди[3]. Султон у кишиларнинг шундай бир пайтда ҳамжиҳатлик ва иттифоқ эмас, балки ёвузлик ва саркашлик фикрида эканликларини билгач, қулай фурсат пойлаб, Хоразм тахти ва саройни ташлаб, йўлга чиқди. Нисо йўлидаги эркаклар каби[4] Шодёх томон юрди. Устувога етгач, Шояқон дўнглигида татар лашкарига дуч келди. Кам сонли (жангчилари) билан узоқ вақт давомида улар билан жанг қилди ва узлуксиз, кетма-кет ҳамлалари билан қаттиқ қаршилик кўрсатди. Агар Золнинг[5] ўғли шундай ҳолатга тушса, қочишдан ўзга йўлни танламаган бўларди. Ниҳоят, олам қатрон чодирини кийган маҳалда ва «қочиб қутулиш вақти эмас»[6] чоғида у (мўғул) қавмининг орасидан халос бўлиб чиқиб кетди.

(Ўзлуқ Султон, Оқ Султон ва уларнинг одамлари) Султон Хоразмни тарк этган соатдаёқ ўзлари томонга (юриш учун мўғул) қўшинлари тўплангани ҳақидаги хабарни эшитдилар ва (Хоразмда) қолишга журъат этмай, Султоннинг кетидан шошилдилар. Кейинги куни худди ўша жойда Султон Жалолиддин билан жанг қилган гуруҳга тўқнашдилар. Ўзлоқ хизматида бўлмиш Оқ Султон ва нуфузли хонлар татар қавмини кўргач, худди офтоб тиғларининг зарбидан қочган юлдузлар каби қочишга тушдилар ва биринчи ҳамладаёқ барчаси муҳорабадан юз ўгириб, жангга киришмай чекиндилар. (Шу тариқа) замона султонлари татар шайтонлари қўлида тутқин бўлдилар[7]. Аъён ва аксар мулозимлар абдор шамширнинг дамига ем бўлдилар ва бўри ҳамда сиртлонларга ўлжа тушдилар. Султонлар икки кун бандилик хўрлигини кўрганларидан сўнг оталари (Султон Муҳаммад) ҳукмдорлар хонадони ва қадимий сулолаларга қилганларининг жазосини тортдилар[8] ва ер остига, эҳтимолки, ёввойи ҳайвонлар ва сиртлонлар ичига кирдилар.

Султон Жалолиддин эса Шодёхга етгач, икки-уч кун давомида қулай фурсатдан фойдаланиб, жўнашга ҳозирлик кўриш билан машғул эди. Кўққисдан ярим тунда,

На қуш овози, на йиртқич наъраси жимликни бузган,
Замона яхшию ёмон ҳақида тилини тийган,[9]

вақтда у учар юлдуз мисоли аллоҳга истинод отига минди ва 617 йил 15 зулҳижжа (1221 йил 10 феврал) куни отаси унга тақдим этган Ғазнинга[10] йўл олди. Унинг (Шодёхдан чиқиб) кетишидан то мўғул қўшинининг келишига қадар бир соатдан ортиқ вақт ўтмади. Улар (мўғуллар) шаҳар Султондан холи қолганини билиб, дарҳол унинг изига тушдилар ва йўл иккига айрилган жойга келиб қолдилар. Султон мабодо орқадан бирон қўшин келиб қолса ўзи билан ғаним ўртасида оралиқ пайдо қилиш мақсадида уларни бирон соат чалғитиб туриш учун малик Элдирак (Элдегиз?)ни бир гуруҳ сипоҳлар билан у ерда қолдирган эди. Улардан дарак бўлмагач, бир соатлардан сўнг Элдирак қўл силтаб, Султон кетган йўлдан ўзга йўл бўйлаб равона бўлди. Татар қўшини Султон ҳам шу йўлдан кетган бўлса керак деб ўйлаб, унинг кетидан елдек учди. Султон эса бошқа йўлдан, мурод оти чўлоқ бўлишига қарамай, бир босқичда 40 фарсанг[11] йўл босиб ўтди. Мўғул қўшини уни қидиришдан воз кечиб, у йўлдан орқага қайтди.

(Жалолиддин) Зузанга етгач, шаҳарга кириб, отларига дам бермоқчи бўлди. Аммо (шаҳар) аҳолиси Султон билан баҳслашиб қолди ва ҳатто (унинг) мабодо мўғул қўшини келиб қолса бирон соат қаршилик кўрсатиб, уларнинг бирданига орқа-олддан қуршаб олишларига йўл қўймаслик учун шаҳар деворлари ичига киритишларини сўраб қилган илтимосига сира рози бўлмадилар. Улар «агар мўғул қўшини келиб қолса, улар у томондан ўқ-ёй ва шамшир билан сенга ташланадилар, биз эса бу томондан, орқадан тошлар билан ҳамла қиламиз», дедилар. Бу худди муқаддас Қуръондаги Хизр ҳақидаги ҳикоятга ўхшайди: «То, бир шаҳар аҳлининг олдига келиб улардан таом сўраган эдилар, улар меҳмон қилишдан бош тортишди»[12]. Хуллас, (Жалолиддин) Зузаннинг вафодор улуғлари хонадонининг марҳаматида хиёнат туйнуги очиқлигини кўриб, Мобисанободга келди ва ярим тунда (у шаҳардан ҳам) чиқиб кетди. Тонгда мўғуллар у ерга етиб келдилар ва (Султонни таъқиб этиб) Ҳиротнинг Бардийа музофотигача бордилар ва у ердан орқага қайтдилар.

Султон йўлида давом этиб, Ғазнинга етиб келди. Амин Малик[13] 50 минг қўшин билан у ерда эди. (Султонни) кутиб олишга чиқди. Бутун қўшин ва раъият унинг келганидан хурсанд бўлиб, унинг қаноти остидан паноҳ топди. Султон Амин Маликнинг қизига уйланди ва ўша (йилнинг) қишини Ғазнинда, Майдони Сабзда ўтказди. Унинг келгани ҳақида овоза тарқалиб, ҳар тарафдан жангчи ва (оддий) одамлар гуруҳи оқиб кела бошлади. Сайфиддин Ағроқ 40 минг довюрак аскар билан Султон хизматига қўшилди. Ғур амирлари ҳам турли томонлардан келиб унга қўшилдилар.

Унинг иши муваффақият ва маҳобат касб этиб, лашкари ва мулозимлари бағоят кўпайгач, баҳорнинг илк кунларидан бирида, гуллар ханда қилишни бошлаган маҳалда Ғазниндан чиқди ва Парвон[14] тарафга қараб юрди. У ерга келгач, «Текежук ва Мўлғор мўғул қўшини билан Волиён қалъасини қамал қилиш билан машғул, уни забт этишларига оз қолди», деган хабар келди. Султон асбоб-анжомларини Парвонда қолдириб, қўшини билан Текежук ва Мўлғор (қўшини)га ҳамла қилди ва татар қоровулларидан мингтача кишини ҳалок этди. Султон қўшини сон жиҳатдан кўп бўлганлиги боис мўғул қўшини дарёдан кечиб ўтди ва кўприкни бузиб, унинг нариги тарафида тўхтадилар. Дарё ҳар иккала қўшин ўртасида тўсиқ эди. Қош қорайгунча бирбирларига ўқ уздилар. Ярим тунда мўғул қўшини жойидан қўзғалди. Султон ҳам орқага қайтиб, у ерга беҳисоб захира келтиртирди ва хазинасидан захира олдириб, қўшинга бўлиб беришни буюрди. (Сўнг у) Парвонга қайтди.

Бу хабар Чингизхон қулоғига етиб, унга Султон аҳволининг ўнглангани ва тартибга тушгани маълум бўлгач, Шики Қутуқуга[15] 30 минг жангчи билан (Султон изидан) жўнашни амр этди. Мўғул қўшини Султон Парвонга келганидан бир ҳафта кейин етиб келди. Султон ҳам дарҳол отга минди ва бир фарсанг чамаси олдинга юриб, саф тортдилар. (Жалолиддин) Майманани Амир Маликка, майсарани Сайфиддин Малик Ағроққа топширди ва ўзи қалбни эгаллади[16]. Бутун қўшинга отлардан тушишни, от (жилов)ларини қўлга олишни ва ўлимга тик боришни амр этди. Амин Маликка топширилган ўнг қанот (жангчиларининг) сони мўғул қўшини (ўнг қанот жангчилари сони)дан кўп бўлганлиги учун жанг мардларидан 10 минг суворий майманага ҳамла қилди ва уни улоқтириб ташлади. Марказ ва чап қанотдан узлуксиз мадад келиб турди ва мўғул қўшинини қароргоҳларига ҳайдадилар. Бу ҳужумларда ҳар икки томондан кўпчилик ўлдирилди, узоқ олишиб, кўп машаққатлар чекдилар. (Бироқ қўшиннинг) ҳеч қайсиси душманга орқасини ўгирмади. Уфқ жоми шафақ хунидан қизарган чоқда (яъни кеч тушгач — Н. Т.) ҳар иккала томон ўз қароргоҳига қайтди. Мўғул қўшинига ҳар бир суворий хазирадаги отига ҳайкал ўрнатсин[17], деган фармон берилди.

Кейинги куни фалак қиличбози (яъни қуёш — Н. Т.) тиғини туннинг боши узра тўғирланган вақтда иккала томон яна саф тортди. Султон қўшини мўғул қўшини ортида яна бир саф борлигини кўриб мадад етиб келибди, деб хаёл қилдилар. Улар қўрқиб, чекинишни ва Баста ёки Тираҳи тоғларидан паноҳ топишни маслаҳат солдилар. Султон бунга розилик бермади ва уларнинг бузуқ фикрларини рад этди. Кейинги куни келишувга биноан отлардан тушдилар. Мўғул қўшини (ўтган жангда) Ағроқ қўшинининг ҳайбати ва беададлигини кўргани боис баҳодирларни танлаб олдилар ва майсарага ташландилар. Ағроқнинг жангчилари камонларни ўқ билан ғарқ қилар ва қаттиқ туриб, ўқ-ёй зарби билан ҳамла қилганча, уларни нишонга олардилар. Мўғул қўшини бу ҳужумдан чекиниб, ўз қароргоҳига йўл олгач, Султон фармонига биноан нағораларни чалиб, бутун қўшин отга минди ва бирданига ҳужумга ўтди. Мўғул қўшини қочишга тушди. Шу аснода улар қўққисдан орқага қайтиб, Султон қўшинига ташландилар ва қарийб 500 жангчини ерга қулатдилар. Султон яйлов шерлари ва қутурган денгиз наҳанглари каби шу ондаёқ етиб келди. Мўғуллар мағлуб бўлдилар ва иккала нўён[18] бир неча киши билан Чингизхон ҳузурига қочдилар ва Султон қўшини (қўлга тушган) ўлжа билан машғул бўлди.

Шу орада Аминиддин Малик билан Сайфиддин Ағроқ ўртасида бир от сабабли низо чиқди. Аминиддин Малик қамчи билан Малик Ағроқнинг бошига урди. Султон уни жазога буюрмади, чунки у қанғлилар қўшинининг жазога қаршилик кўрсатмасликларига ишонмасди. Сайфиддин Малик ўша куни (кечгача) қолиб, кеч киргач Жабала б. Айҳамга[19] ўхшаб жуфтакни ростлади ва Кермон ҳамда Санқирон тоғларига шошилди.

Малик Ағроқнинг айби билан Султоннинг қудратига путур етди ва унга оқилона ҳамда тўғри йўл бекилди. Синд дарёсидан кечиб ўтиш мақсадида Ғазнинга юз тутди. Чингизхон худди ўша пайтда Толиқон ишини ниҳоясига етказган эди. Султон кучларнинг тарқалиб кетганидан хабар топиб, чақновчи яшин ва кучли тошқин мисоли юраги интиқомга тўлиб тошган ҳолда ёмғир томчисидан ҳам зиёд қўшин билан бартараф қилиш ва ўч олиш учун Султон томон йўналди.

Унинг овозаси Султонга етиб, йўлга чиққани ҳақидаги хабарни эшитгач, ғазабнок лашкарга бас кела олувчи ва рўйи замин подшоҳига қарши тура олувчи қўшини йўқлиги сабабли у Синд дарёсидан кечиб ўтишга азму қарор қилди ва кемалар ҳозирлашга фармон берди. Язақда[20] бўлган Ўрхон жаҳонгир подшоҳ Чингизхон (қўшинининг) язаги билан бўлган урушда шикаст еб, Султон қошига келди. Чингизхон Султоннинг мақсадидан воқиф бўлиб, жадал олға шошилди ва унга етиб олди. Қўшинлар уни (Жалолиддинни) чор тарафдан ўраб олдилар.

Тонгда, куннинг нури туннинг бетидан кўтарилиб чиққан ва тонг сути уфқ кўкрагидан отилиб чиққан пайтда Султон сув ва олов ўртасида қолди. Бир тарафда Синд дарёси, бошқа тарафда оловдек куйдирувчи лашкар, таъбир жоиз бўлса, бир томонда дили оташда қолган, иккинчи томонда юзи сувга қараган эди. Шунга қарамай Султон ўзини йўқотмади, балки мардонаворлик кўрсатди ва ҳозирлик кўриб, уруш ва жанг оловини ёқди. У шер жанг либосини кийганидан сўнг паланг рангига кирди. Интиқом отини эгарлаб, олишиш йўлини танлади. Етти иқлим подшоҳи (Чингизхон)нинг зафарпайкар лашкари Амир Малик қўл остидаги майманага ҳужум қилди ва жойидан тўзғитиб, уларнинг аксарини ҳалок этди. Амин Малик жонини сақлаб қолиш учун Пешовар тарафга қочди. Мўғул қўшини йўлларни тўсиб қўйган эди ва у ярим йўлда ўлдирилди. Мўғуллар чап қанотни ҳам мағлуб этдилар. Султон марказда 700 нафар аскар билан тонгдан то кун ярмигача қаттиқ туриб жанг қилди. У чапдан ўнг қанотга от қўяр, чап қанотдан марказга ҳамла қилар ва ҳар ҳамлада бир неча кишини қулатарди. Аммо Чингизхон қўшини соат сайин кўпайиб, суриб келар, Султонга эса жавлон уриш учун майдон торайиб борарди. Аҳвол танглигини кўриб, нам дийда ва қуруқ лаб билан шон-шарафни қурбон берди. Султоннинг тоғаваччаси Ахош Малик ялиниб-ёлвориб уни (ўз қароргоҳига) қайтариб юборди. Султон юрак-бағри куйиб, кўзларида ёш билан фарзандлари ва жигарпоралари билан видолашди[21]. (Сўнг у) заҳирадаги отини келтиришни буюрди. Унга миниб яна бир бор офат уммонида наҳангдек жавлон урди. (Мўғул) қўшинини чекинишга мажбур этиб, жиловни орқага бурди ва совутни ечиб ташлаб, отга қамчи урди. Қирғоқдан туриб 10 газ ёки ундан ҳам ортиқ масофадаги дарёга от солди. Довюрак шер мисоли дарёдан кечиб ўтиб, нажот соҳилига етди. Чингизхон унинг дарёдан кечиб ўтганини кўриб, отини дарё қирғоғига елдириб келди. Мўғуллар ҳам ўзларини сувга отмоқчи бўлдилар, аммо Чингизхон ман этган эди, ўқ-ёйга қўл чўздилар. Бир неча шоҳид кишиларнинг ҳикоя қилишларича, дарёда шунчалик кўп одам ўлдирилган эдики, дарёнинг ўқ етадиган жойи қондан қизил рангга кирганди. Султон бир шамшир, найза ва қалқон билан дарёдан ўтди[22].

Фалак таажжубда дерди:

Бундайин мардни кўрмади одам аҳли жаҳонда
На бу ҳақда эшитмади бировдан ҳеч замонда.

Чингизхон ва жамики мўғуллар ҳайратдан қўлларини оғизларига қўйдилар. Чингизхон бу ҳолатни кўриб, ўғилларига юзланди ва деди: «Отанинг ўғли шундай бўлмоғи лозим. Сув ва оловнинг икки гирдобидан қутулиб, нажот соҳилига етдими, ундан беадад ишлар ва беҳисоб таҳликалар туғилажак. Оқил киши унинг ишидан қандай ғофил қолмоғи мумкин?»

Нурёғди ТОШЕВ
таржимаси

ИЗОҲЛАР:

1. Абаскун — Каспий денгизи бўйидаги шаҳар ва бандаргоҳ. Муҳаммад Хоразмшоҳ 1220 йилнинг қишида Абаскун яқинидаги ороллардан бирида вафот этади. Афтидан, муаллиф Жалолиддин ва унинг укалари ўша оролдан денгиз қирғоғига келдилар, демоқчи.

2. Манқишлоқ (Манғишлоқ) — Каспийнинг шарқий соҳилида жойлашган ярим орол. Ўрта асрларда шундай номли қалъа ҳам мавжуд бўлган.

3. Нисавийга биноан Султонни огоҳ этган киши Ўғул Ҳожиб эди. Жалолиддинга қарши фитна уюштирилганлигини Жузжоний ва Рашидиддин каби муаррихлар ҳам зикр қилиб ўтадилар.

4. Нисо (Насо) — ҳозирги Ашхобод яқинида жойлашган қадимий шаҳар. Бу ерда муаллиф «нисо» сўзининг арабча «аёллар» маъносидан фойдаланиб, сўз ўйини ишлатмоқда.

5. Зол — «Шоҳнома» қаҳрамонларидан бири, Рустамнинг отаси.

6. Қуръон, 38-сура, 2-оят.

7. Асл матнда «салотини рузғор дар дасти шайотини тотор гирифтор гаштанд». Жувайнийнинг мўғулларни очиқдан-очиқ «шайтонлар» деб аташи бироз таажжубли. Бироқ, бундай «сийлов»ларнинг бошқа бобларда ҳам учрашини (аксар ҳолларда парда остида) ҳисобга олсак, бу иборанинг ҳақиқатда ҳам муаллифга тегишли эканлигига шубҳа билан қараш ва унинг кейинчалик кўчирувчилар томонидан қўшимча қилинганлигини гумон қилишга асос йўқ, дейиш мумкин.

8. Муҳаммад Хоразмшоҳ ва унинг онаси ўзларига тобе бўлган ҳукмдорлар ва уларнинг Хоразмшоҳлар саройида гаров сифатида ушлаб турилган ака-ука ёки ўғилларининг кўпчилигини қатл қилардилар.

9. Ушбу ва кейинги байт Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сидан олинган.

10. Ғазнин (Ғазна) — ҳозирги Афғонистон ҳудудида жойлашган шаҳар. Бундан кейин матнда учрайдиган жуғрофий номлар Афғонистон ва унга чегарадош ҳудудларга тегишли.

11. Фарсанг (фарсах) — йўл ўлчови бирлиги. 1 фарсах — 6 кмга тенг.

12. Қуръон, 18-сура, 76-оят.

13. Амин Малик (Аминулмулк, Йамин Малик) — Ҳирот волийси, қанғлилардан иборат қўшин бошлиғи.

14. Парвон — шундай ном билан аталувчи иккита жой маълум. Бири Ғурбанд ва Панжшир дарёлари туташган жойда, иккинчиси Бомиён ва Ғазна орасида жойлашган. Қатор тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, Жалолиддин билан мўғуллар ўртасидаги жанг иккинчи Парвонда бўлиб ўтган.

15. Шики Қутуқу (Шиги Хутуху) — Чингизхоннинг тутинган ўғли ва яқин издошларидан бири. Жузжонийнинг маълумотига кўра, Шиги Хутухунинг қўшини 45 минг кишидан иборат бўлган.

16. Муаллиф қўшин қисмларига нисбатан арабча истилоҳларни қўллайди: маймана — ўнг қанот, майсара — чап қанот, қалб — марказ.

17. Мўғулларнинг бўш отларга кигиздан ясалган одам суратини ўрнатиб, ўзларини кўп сонли қилиб кўрсатишдан иборат ҳарбий ҳийлалари ҳақида Мўғулистонга саёҳат қилган италиялик сайёҳ Плано Карпини ҳам ҳикоя қилади. Қуйироқда турк-мўғул кўчманчилари орасида кенг тарқалган яна бир ҳарбий ҳийла — ёлғондакамига қочиш асносида қўққисдан орқага қайтиб, рақибга ташланиш усулига гувоҳ бўламиз.

18. Нўён — мўғул зодагонлари ва лашкарбошиларининг унвони.

19. Жабала б. Айҳам — Ғассоний ҳукмдор. Муаллиф унинг ислом динини қабул қилгани ва бир низо чоғида тарсаки еб, исломдан юз ўгириши ва христианликни қабул этиши билан боғлиқ воқеага ишора қилмоқда.

20. Язак — асосан разведка вазифасини бажарувчи бўлинма.

21. Нисавийнинг ёзишича, мағлубият муқаррарлигига кўзи етган Жалолиддин душман қўлига тушишларига йўл қўймаслик мақсадида онаси, хотини ва бошқа ҳарам аҳлини дарёга чўктириб юборади. Бироқ мўғуллар унинг 7—8 яшар ўғлини асир олиб, қатл қиладилар.

22. Жалолиддин дарёдан олиб ўтган халоскор отини миниш ва юк ортишдан озод этиб, то Тифлис (Тбилиси) шаҳрини забт этгунга қадар ўзи билан бирга олиб юради. Инглиз шарқшуноси Г. Раверти ва рус олими Г. Е. Грумм-Гржимайлонинг аниқлашларича, Синд дарёсининг Жалолиддин кечиб ўтган жойи унинг номи билан атала бошланиб, бу ном бизнинг кунларгача сақланиб қолган.

ҒАНИМНИ ЛОЛ ЭТГАН САРКАРДА

Мўғул истилочилари томонидан босиб олиниб, хонавайрон қилинган Хоразмшоҳлар давлатининг тақдири қанча фожиали ва аламангиз бўлгани қадар шунча ибратли ҳамдир. Биз ўз замонасининг энг йирик ва қудратли салтанатларидан бири бўлган бу давлатнинг қисқа фурсат ичида, кутилмаган енгиллик билан ўз келажагини душманига бой бериши сабабларини назарда тутяпмиз. Бу шунчалик тез ва нисбатан осонлик билан содир бўлдики, ҳали-ҳануз илмий адабиётларда унга қонуний ҳол сифатида қаровчи фикр ҳукмрон. Аслида, қадимги туркий халқларнинг асрлар давомида тенгини билмаган ҳарбий санъати ютуқлари билан қуролланган ва фавқулодда жангари турк-мўғул қавмларидан ташкил топган мўғул қўшини нечоғли қудратли бўлмасин, Хоразмшоҳ қўшинида уларни мағлуб этиш учун имкониятлар етарли эди. Уларни санаб ўтиш ва асослашга берилиб ўтирмай таъкидлаб ўтмоқчимизки, буни Жалолиддин Мангбурни (Мангуберди) амалда бир неча бор исбот этди.

Бироқ, Жалолиддин мустақил равишда ҳаракат қилиш имконига эга бўлиб, курашга бел боғлаган пайтда бу имкониятлар доираси анча торайган эди. Маълумки, уруш бошланиши арафасида Муҳаммад Хоразмшоҳ (1200—1220) мудҳиш хатога йўл қўйиб, Жалолиддин Мангбурни, Шаҳобиддин Хивақий ва бошқа саркарда ва аъёнларнинг бутун қўшинни бир жойга тўплаш, қулай пайт ва жой танлаб, мўғуллар билан очиқ жангга киришиш ҳақидаги оқилона таклифларини рад этади ва ўзининг сон жиҳатдан ғанимларидан 2—3 баробар ортиқ қўшинини йигирмага яқин катта-кичик шаҳарларга тарқатиб юборади. Ҳарбийлар тили билан айтганда, ҳар бир шаҳар учун бўлган жанг алоҳида олиб қаралса, миқдорий устунлик йўққа чиқарилган ва қўшин пассив мудофаага маҳкум этилган эди. Натижада, қўшиннинг катта қисми машҳур мақолдаги «бўлинган»лар сингари душман тиғига ем бўлди.

Жалолиддин отасининг вафотидан сўнг Урганчга қайтган вақтда шаҳар Туркон (Теркен) хотун қабиладошлари ва тарафдорлари қўлида эди. Қанғли қабиласига мансуб бу малика Муҳаммад Хоразмшоҳ машҳур Парвон жангидаги йирик ғалабадан сўнг қўлга тушган ўлжани бўлиб олиш чоғида унинг икки лашкарбошиси ўртасида бир зотдор от сабабли низо чиқиб, ҳар бири тахминан 30 минг аскарга эга бўлган Сайфиддин Ағроқ (Иғроқ), Аъзам Малик ва Музаффар Малик ўз қўшинлари билан Жалолиддинни тарк этадилар. Бу «айрилган»ларни ҳам таниш қисмат кутмоқда эди: кейинчалик мўғуллар уларнинг ҳар бирини алоҳида-алоҳида қириб ташлайдилар. Ўхшаш сабаблар ва бир хил оқибат.

Хуллас, ночор аҳволда қолиб, Ҳиндистонга ўтиб кетишни мўлжаллаган Жалолиддин 1221 йил 24 ноябр куни Синд(Ҳинд) дарёси бўйига етганда орқадан етиб келган малахдек сон-саноқсиз мўғул лашкарига рўбарў бўлди. Насавийнинг таъкидлашича, икки орада бошланган беомон жангда Жалолиддин ҳатто душман қўшинининг марказига ёриб киришга муваффақ бўлган. Хоразм қўшини мўғулларни қуршаб ола бошлаган бир пайтда, «баҳодир» деб аталувчи сараланган жангчилардан иборат захирада сақланаётган туман (10 минг кишилик бўлинма) жанг тақдирини ҳал этди. Гарчи, Ибн ал- Асирга биноан мўғуллар сон жиҳатдан кўпроқ талофот кўрган бўлсалар-да, Жалолиддин мағлубиятга учраб, дарёнинг нариги бетига сузиб ўтишга мажбур бўлди.

Шунга қарамай, Чингизхон Жалолиддиннинг жасурлиги ва матонатига тан бериб, ўғилларига қарата «Отанинг ўғли шундай бўлмоғи лозим» дея хитоб қилади ва Жалолиддинни таъқиб қилишни ман этади.

Алоуддин Жувайнийнинг «Тарихи жаҳонгушо» асаридан жой олган бир бобда «Шарқнинг буюк рицари» (С. П. Толстов таъбири) Жалолиддин Мангбурни фаолиятининг ана шу даври қаламга олинган.

Энди икки оғиз сўз асар ва унинг муаллифи ҳақида. Хуросонлик забардаст муаррих, шоир ва давлат арбоби Алоуддин Атомалик Жувайний (1226—1283) қаламига мансуб «Тарихи жаҳонгушо» («Жаҳон фотиҳи тарихи») асари энг қимматли ва ишончли манба сифатида эътироф этилган. Унда мўғуллар, Хоразмшоҳлар ва Исмоилийлар давлатларининг тарихи муфассал ва ҳаққоний баён этилади. Муаллиф узоқ йиллар мўғул ҳукмдорлари хизматида бўлиб, турли юқори лавозимларда, жумладан, умрининг сўнгги 20 йили мобайнида Чингизхоннинг набираси Ҳулагухон томонидан асос солинган Элхонлар давлатида Бағдод ҳокими вазифасида фаолият кўрсатди. У хизмат юзасидан бир неча марта қатор ўлкаларни кезиб чиқиб, кўрган-эшитганлари, расмий ҳужжат ва ёзма манбалар асосида ўзининг шоҳ асари «Тарихи жаҳонгушо»ни таълиф этди. Асар уч жилддан иборат бўлиб, форс тилида, ниҳоятда жимжимадор услубда, саж (қофияли наср) билан ёзилган; риторик фигуралар (муболаға, ташбиҳ, сўз ўйини ва ҳ. к.)га жуда бой.

Жувайний Жалолиддин Мангбурни фаолиятига ҳам кенг тўхталиб, уни турли бўёқларда кўкларга кўтариб мақтайди, эришган ғалабалари ҳақида батафсил ва жўшқинлик билан ҳикоя қилади. Мўғуллар хизматида бўлган тарихчининг улар душманини бунчалар очиқдан-очиқ мадҳ этишига сабаб мўғулларнинг ўзлари ҳам Жалолиддинга чин дилдан тан берганликларида бўлса керак. Зеро, буни бошқа манбалар ҳам тасдиқлайди.

Қуйида биз асарнинг Жалолиддин ҳақидаги мазкур бобини жузъий қисқартмалар билан ўзбек тилига ўгириб, зарур изоҳлар билан ўқувчилар эътиборига ҳавола этдик.

Нурёғди ТОШЕВ,
Ўзбекистон Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти кичик илмий ходими

ШОИРАНИНГ МАРЖОНЛАРИ

Шоира Гулчеҳра Жўраеванинг бир китоби «Менинг маржонларим» деб аталади. Маржон, зебу зийнат аёл учун фақат тақинчоқ эмас, балки юракка, кўзга қувват бергувчи хусусиятларга ҳам эгадир. Бошқача маъноси: унинг сатрлари қувонч бахш этувчи, равшанлик таратувчи, дилни шодлантирувчи, гул каби ранг-баранг товланувчи маржонларга ўхшайди. Бири-бириданн гўзал ўзбек шоираларининг адабиётимизда ўзига муносиб ўрни, ярашиқли сифатлари бор. Шоиралар шодасида ёрқин рангларни, гуллар атрини кўп куйлайдиган мана шу Гулчеҳра опамиз бўладилар. Бухоройи шарифнинг тош кўчаларида тарих сирлари-синоатларини тинглаб улғайган шоира 50-йилларда тиниқ туйғулари билан шеърият гулшанига кириб келди. Назокати билан танилди.

Г. Жўраева, О. Ҳожиева ва Олмос

Катта нашрларнинг адабиёт бўлимларини бошқарди. Ўнлаб ёшларга меҳр кўрсатиб, уларни ижод боғига олиб кирди. Қатор достонлар, шеърий туркумлар битди, таржималар қилди. Бир катта хонадоннинг хушрўй бекаси бўлиб, ажойиб фарзандларни тарбиялаб элга қўшди. Адабий davраларда, ижодий сафарларда шеърлар ўқиб, мухлисларининг муҳаббатига сазовор бўлди. Жаннатмакон устозимиз Зулфияхоним «Гулчеҳра Жўраева ижодида гражданлик туйғуси кучли» деб шоирани севардилар.

Биз жуда кўп мушоираларда, учрашувларда, мухлислар давраларида Гулчеҳрахоним ва Эътиборхон опамиз билан бирга бўлганмиз. Мухлислар кўпинча Эътиборхон опадан «Йигит яхшидир» шеърини, Гулчеҳрахондан эса «Қиз узатдик, ёр-ёр» ва «Келин салом», «Болам ва қалам» шеърларини ўқиб беришларини илтимос қилишарди. Унинг шеърларини тинглаб, одамларнинг юзлари ёришиб кетарди. Ғазалпарастлик Гулчеҳра опага она мерос, оналари ҳозир 94 ёшда, ҳамон ғазал ёзиб юрадилар. Замон воқеаларига фаол муносабат эса раҳматлик оталари — Содиқ бободан ўтган.

Даврнинг ўткинчи тақозоси билан битилган асарлар талабчан Вақт синовига дош бермай қолиб кетаверади.

Фақат чин севинч ва ҳаяжонларгина чин шоирона ифодасини топганда боқийдир. Гулчеҳра Жўраева муҳаббат, Она-Ватан ҳақида ёзганида юрагидан жуда нозик кечинмаларни ўтказади ва унинг самимияти сизни ўзига тортади.

Ўргилай, ўргилсам — ранжима,
Юрагим гулхани — тобида.
Севгилим, бепарво ҳам дема,
Марварид — денгизнинг тубида.

Эсимда, «Қизил Ўзбекистон» газетаси Гулчеҳрахон, Эътиборхон ва мени Хоразм аёллари ҳақида ёзиб келиш учун сафарга жўнатди. Бош муҳаррир Мақсуд Қориев эдилар. Кеч кузак. Далаларда шамол ноғора чалади. Ерга қор ҳам тушган. Кўсаклар музлаган. Лекин нима қилиб бўлса ҳам, режани бажариш даркор эди. Ёшлар, қари-қартанглар ватанпарварлик бурчи деб, узун арқон билан қорни силкитиб, музлаган кўсаклар «тишидан» пахта териб олардилар.

Ўша учрашувларда, дала бошида шеърлар ўқиганмиз. Дилдираган вужудларга шеър андак ҳарорат бағишлаган.

Ўзбек аёлининг заҳмати, деҳқон опа-сингилларимизнинг ёз жазираси, аёз чилласидаги дала меҳнатларини шоира теран ҳис қилиб, дилбар шеърлар яратган:

Ёринг манглайини силаган кафтинг
Саҳродай тарсиллаб қадоқ бўлар гоҳ.
Қирқ кокил эгатдай туташар бахтинг,
Ватан муҳаббати — туйғунг беадоқ.
Бошингдан қум элар афғон шамоли,
Остин-устун қилиб ўйнайди тўзон.
Кўзингдан яшириб дала жамолинг
Заҳил пардасини судрайди хазон.

Қишлоқ аёлининг дарахтга илинган беланчаги унинг қалбида тебранади. Бу фақат Онага хос сезги. Шоира нигоҳигина илғайдиган нафис манзара.

Ўзбек шоиралари ёниб, ўртаниб куйлайдиган давр келди. Истиқлолнинг куйчиси бўлиш учун халқнинг орзулари, буюк маънавият чашмасидан симириб, қалбимизни ислоҳ қилиб, созимизни қайта созламоққа шайланамиз.

Кўп йиллик ижод тажрибангиз, эл ичра яхши номингиз билан Она-Ватанимизга узоқ йиллар сўз айтиш бахти, ижоди яшариш саодати ёр бўлсин, Гулчеҳрахон опа!

Эл олдида қарзларимиз кўп. Бу муқаддас туфроқда, ўз таъбирингиз ила айтсам:

Қанча тақдир ётар, қанчалар тарих,
Ҳаёт сукут ичра қайнайди бунда.
Бошингда, қалбингда, ҳаяжонингда
Оламга янгидан яралгандай сен!

Шу масъул туйғу сизни тарк этмасин.

Ойдин ҲОЖИЕВА

ҲУМО ДИЁРИ

Оллоҳ дедик, омад келди,
Эрксиз халқим бахтинг кулди,
Диёримга ҳумо қўнди
Ўзбекистон, қувон энди!
Ўзбек халқим, қалбинг улуғ,
Мустақиллик бўлсин қутлуғ.
Эзилган халқ озод бўлди
Шаҳар-қишлоқ нурга тўлди.
Ғофил банда, уйғон энди
Истибдод исканжаси сўнди.
Ўзбек халқим, юзинг ёруғ,
Мустақиллик бўлсин қутлуғ.
Боғ эгаси боғбон экан,
Ер эгаси деҳқон экан,
Барча ишбилармон экан
Илму ҳунар уммон экан.
Ўзбек халқим, ўзинг улуғ
Мустақиллик бўлсин қутлуғ.
Поёни йўқ дашту саҳро
Ўзанини топган дарё
Азон янграр эллар аро
Яйраб тинглар аршу аъло.
Ўзбек халқим сўзинг улуғ
Мустақиллик бўлсин қутлуғ
Боболарим зукко ўтган
Иймонини маҳкам тутган
Таърифи дунёга кетган
Шеъриятдек чаман битган
Ўзбек халқим тарихинг улуғ
Мустақиллик бўлсин қутлуғ.
Бу кенг ёруғ жаҳондур
Халқим буюк инсондир
Эрк байроғин баланд тутган
Мустақил Ўзбекистондир
Ўзбек халқим йўлинг улуғ
Мустақиллик бўлсин қутлуғ!

НОЗЛИ ҚИЗ НОЗЛИГИНА...

Лолалар лолага ўхшайди
Йўлларим лолазор бўлсайди
Лоладай ёноғи ёнган қиз
Нозланиб ёнимда турсайди
Шу қадар нозлигина
Жон қадар нозлигина
Жон олар нозлигина
Қўлимда қип-қизил лоладур
Бандига қарасам қорадур
Муҳаббат бедаво дард бўлиб
Бир умр юракда қоладур.
Нозли қиз нозлигина
Шу қадар нозлигина
Жон қадар нозлигина
Нозларинг жонимни оладур
Боқишинг қалбга ўт соладур
Бошини эгмаган мард йигит
Эгилиб ёнимга борадур
Гўзал қиз нозлигина
Шу қадар нозлигина
Жон қадар нозлигина
Куёвлик либоси ярашур
Удумин қўярму янгалар
Пойингга тўшайди поёндоз
Ипаклар ёпинар сарвиноз.
Келинчак нозлигина
Шу қадар нозлигина
Жон қадар нозлигина.

САОДАТ

Юрагимда ўзингсан фақат
Севгилимсан, севдим Саодат
Кўзлар тўқнаш келганда гоҳо
Сенинг нечун юзларинг ёнар
Муҳаббат бор шундай дунёда
Диллар ёниб, диллар ўртанур
Ёшсан, гўзал, беғубор, тоза
Ғунча сендан олар андоза
Сенинг ўзинг бир озода гул
Ихтиёрим олгансан буткул
Қанча гўзал турсалар боқиб
Кўз ўйнатиб қошларин қоқиб
Сен гўзалсан, гўзалсан фақат
Ларза солар қалбга муҳаббат
Юрагимда ўзингсан фақат
Севгилимсан эркам, Саодат.

ЁЗ!

Тўкиндир, сочиндир фасли ёз,
Неъматлардан тотиб хуморингни ёз.
Озод, эркин Ўзбекистоннинг
Таърифини достон қилиб ёз.

Маҳфуза УБАЙДУЛЛАЕВА

БОТУ БИЛАН СУҲБАТИМ

Хадрада жойлашган таълим-тарбия техникумида Ботунинг укаси Сиддиқ Ҳодий ҳам ўқирди, у билан иноқ эдик. Бир куни Боту техникумга келиб қолдилар. Мени кўриб укалари Сиддиқни сўрадилар. Мен уни хабарлаб олиб келдим. Иккала ака-ука кўришгач, мени Сиддиқ акасига таништирди ва «менинг яқин ўртоғим», деди. Номдор шоир Боту билан танишганимдан хурсанд эдим.

Бир куни дарсдан чиқиб не кўз билан кўрайки, залда Боту билан Чўлпон ёнма-ён гаплашиб ўтиришибди. Мени кўриб, Чўлпон: «Ҳа, йигитча, ўқишлар яхшими?» — деб сўрадилар. Мен салом бериб, иккалалари билан кўришдим. Кейин Чўлпон: «Бу йигитча Турон кутубхонасининг муҳибларидан. У ердан китоблар олиб ўқиб турадилар. Туркча журнални ҳам бемалол ўқийдилар», — деб қўйдилар. Боту: «Жуда яхши, менинг укамни яқин дўсти эканлар, укам таништирди», — деб қўшимча қилдилар.

Орадан вақт ўтиб техникум кўчди. Номи ҳам энди «Наримонов» деб аталди. Маъмурият ҳам ўзгарди. Биз Сиддиқ Ҳодий билан ўқишни давом этирар эдик. Бир кун катта танаффусда коридорда Ботуни кўриб қолдим. Бориб кўришдим. Бир бўш хонага таклиф қилдим. Бирга ўлтириб гаплашдик. Шунда у киши: «Менинг отим Маҳмуд Ҳодиев, «Боту» менинг тахаллусим. Шуни билиб қўйинг», — дедилар. Кейин: «Техникум деворий газетасидаги мақола, шеърлар билан танишиб чиқдим. Сиз ҳам ёзиб турасизми? Газетада «Ғариб» имзоли шеър бор экан. Бу кимнинг шеъри?» — дедилар. «Уни мен ёзганман», — дедим. Ўша даврда шароит, тарбия шундай эдики, ҳаммани сал нарсага диндор деб айблар эдилар. Менинг устимда ҳам шу қараш бўлиб, тинчлик бермас эдилар. Мен замон талабини ҳисобга олиб, илм, фан даври деб, мақтаб бир шеър (жавоб) ёзган эдим. Ўша даврда отасиз, инисиз, ака-укасиз бўлганимдан ёзган мақола, шеърларимга «Ғариб» деб имзо қўярдим.

Яна бир кун техникумнинг бўш хоналаридан бирида (дарсдан кейин) Чўлпон билан Ботунинг сўзлашиб ўлтирганларини кўрдим. Бир оз вақт ўтгач, Ботуни учратиб, Чўлпонни сўрадим. «Сиз уни кўрдингизми?» — дедилар. Мен уларни кўрганим, лекин сўзларини бўлмай деб, олдиларига кирмаганимни айтдим. Боту: «Яхши қилгансиз. Биз анча гаплашдик. Баъзи масалаларда келишмас эдик, бир қадар келишдик», — дедилар.

Чўлпон билан Ботунинг дунёқараши турлича эди. Чўлпонда миллийлик зўр эди. Ботуда эса замонасозлик кўпроқ эди. Улар шу соҳада келишолмас эдилар. Боту бир сўзида: «Чўлпон миллий руҳ билан суғорилган, пролетар шоир эмас», — деган эди. Бу иккала шоирнинг дунёқараши, фикри тўлалигича ёзган мисраларида яққол ифодаланган. 1925 йили Ботунинг «Умид учқунлари» номли шеърлар тўплами Ўзбекистон давлат нашриёти томонидан шоир расми билан бирга нашр этилган. Унинг титул саҳифасида

Кўкка учкан қип-қизил учқунларим
Нур сеполмай учса ҳам, ўчмас ўтим —

деган мисралар ёзилган. Тўпламдаги биринчи шеър «Ёшлар учун» дейилади:

Эски турмуш эски ўй
Ёш кўнгилни қийнағай
Эски чолғи, эски куй,
ёш юракни тирнағай,
эски қонун, эски йўл
ёшни олға элтмагай.
Янги турмуш излаган
Кўп тўсиққа учрагай
Юксалишни истаган
Қаршиликдан қўрқмагай.

Маълумки, 1922 йиллари ўзбек аёллари паранжи ташлаб ўқиш ва ишга жалб қилина бошлаганлар. Шулардан бири Ҳайринисо Мажидхон қизига «Кичкина армуғоним» дея шундай ёзган:

Қаро турмуш чангалидан қутулиб
Эрк чечаги тақа олған кучли қиз —
Эски одат санамларин парчалаб
Эрк-тангриға сажда қилган руҳли қиз —
Йўлинг тўғри, ортға боқма, кета бер!
Илгарилаш ашуласин айта бер!

Адабиёт соҳасидаги хизматлари билан танилган шоирга бағишлаб, «Шокир Сулаймон албумига» деб, қуйидагиларни ёзади:

Кечаси ойсиз, кундузи кунсиз,
Ёвузликларга чидаган унсиз.
Ўлкадан келган азамат йигит,
Тўсиқ учратмай тилагингга ет!

Турмуш денгизин шамол қўзғатса
Сен ҳам кўзингга ёш тўлдирмағил!
Мунгли нағмалар дардни уйғотса,
Умидсизлардек фарёд қилмағил!

Жанг майдонида жавлон этгали
Отланғонларнинг олдинги сафи
Сен билан тўлуб гуркуллаб турсун
умид кўзлари сенида кўрсун.

Боту шоир Чўлпоннинг «умидсиз» шеърларини ўқиб, унга баъзи маслаҳатларни бермоқчи бўлди ва Чўлпонга хитоб қилиб, «кел, бирга куйлайлик» деб ёзади ва уни «Созли дўстимга» деб атайди.

Тан ердан қўзғала олмас,
Ўй янглиғ кўкка учолмас.
Йўқ Аршда жавлон
этолмас!
Кел эмди бирга юрайлик!
Кел эмди бирга кулайлик!

Борлиқнинг чокини сўкма
Оғули кўз ёши тўкма!
Ёш гулни ергача букма!
Кел эмди яшнаб ўсайлик!
Кел эмди бирга кулайлик!

Кўп кунлар бошдаги кучни
Сезгингнинг олдига тўкдинг...
Қайғулар олдида чўкдинг...
Кел эмди эрлик этайлик
Кел эмди бирга кулайлик!

Зўр созчи, сўзга қулоқ сол!
Созингни ўзгачароқ чол!
Кўнглингни нурга кўмуб ол!
Кел эмди йўлга кетайлик!
Кел эмди бирга кулайлик!

Боту мен билан сўзлашганда Чўлпоннинг баъзи умидсиз ёзилган шеърларини айтган эди. Масалан:

Кўнгил сен бунчалар нега,
Кишанлар бирла дўстлашдинг?
На фарёдинг, на додинг бор
Нечун сен мунча сустлашдинг?

Ҳақорат дилни оғритмас,
Тубанлик мангу кетмасми?
Кишанлар парчаланмасми?
Қиличлар энди синмасми?

Тириксен, ўлмагансен,
сенда одам, сенда инсонсен.
Кишан кийма,
бўйин эгма,
ки сен ҳам ҳур туғулгансен.

Боту Чўлпоннинг бу шеърини ўқиб, «Бундан бошқа қалтис шеърлари ҳам бор, масалан, «Бас энди» шеърида шундай деб ёзган:

Қўлимда сўнгги тош қолди,
Ёвимга отмоқ истайман.
Кўзимда сўнгги ёш қолди
амалга етмак истайман —

деб қўшиб қўйдилар. «— Чўлпон билан сўзлашганда, бироз ишлар устида ҳам гапиришдик,» — дедилар.

Чўлпон «Тонг сирлари» китобида Ботунинг шеърига тубандагича жавоб берадилар: Шеър «Тан бердим!» деб аталиб, «Умид учқунлари» шоирига» деб бағишланган.

Тан бердим мен, унадим мен сенга, эй ёш куч!
Ҳақиқатан бу келишинг зўр исён!
Умид билан зич тўлубдир ҳамён
Қанотларинг қарши елни сезмайдурлар, юксал! уч!
Ер кунини кўкка бер!

Боту «пролетар шоири» номи билан танилган, шеърларида замонни мақташ ва олқишлаш катта ўрин эгаллаган эди. Чўлпон, Боту, Элбеклар замон шоирлари, Фитратлар адабиётшунос ҳисобланар эдилар.

Қодир НОРХЎЖАЕВ

Жуброн ХАЛИЛ

ТУН ҚАСИДАСИ

«Биз тунни одамларга ором учун яратдик».

(Қуръони Карим)

Ярим тун — шоирлар, ошиқлар ва ҳофизлар салтанати.

Ярим кеча — шарпалар, Руҳлар, ширин ва безовта тушлар салтанати.

Ойдин кеча—эҳтирослар, севги изтироблари, ширин ва аламли хотиралар салтанати.

Эй тун, сен оқшомги митти булутлар билан тонг келинлари ўртасида турган, қиличингни ҳилол қилиб тутган баҳодир соқчисан. Бошингда осмон тожи, эгнингда сукунат чопони, теран кўзларинг билан ҳаёт қаърларига қарайсан, минглаб қулоқларинг билан туғилиш, ажал ва йўқлик оҳангларини тинглайсан.

Сен — одамларга қоронғулик ичра ёруғликлар ҳадя қиласан: кундуз эса бизни ташвишлар зулматига чўктиради.

Сен ақл-идрокимизга нур бериб, чексизликлар жамолини кўрсатасан: кундуз эса алдовларнинг аччиқ ҳақиқати билан бизни хору забун қилиб, чоҳга яқинлаштиради.

Сен сукунат қаърида самоларда парвоз қилувчи бедор, уйқусиз руҳларнинг сирларини кашф этасан. Кундуз эса одамларнинг нафс истаклари ва қилғуликларини уйқудан уйғотиб, шовқин-сурон кўтаради.

Адолатинг туфайли эй, тун, ширин тушлар қаноти остида ожиз, бечораларнинг армонлари билан бадавлат — ғанийларнинг истаклари бир сафга қўшилади. Сен шундай ҳамдард, меҳрибонсанки, майин кафтларинг билан бахтсиз, чорасизларнинг киприкларини силаб, аста-секин ўзга, шафқатлироқ оламларга олиб кетасан.

Мовий, ҳарир қанотларинг остида ошиқлар оҳ чекади, шудринг тушган майсазорингда ёлғиз дардмандлар тўйиб йиғлайдилар, хўрланган ва унутилган бечора, ғариблар сенинг водийларинг, гулзорларинг атридан ҳадя олиб, овунадилар. Сен — ошиқ-маъшуқлар сирдоши, дарвешлар суҳбатдоши, ёлғизлар ва ғариблар юпанчи ва йўлдошисан.

Тунги осмон остида шоирлар нафис туйғуларини қоғозга тўкадилар. Тун қаърида пайғамбарларнинг қалби уйғонади. Тун кокиллари орасида мутафаккирларнинг истеъдодлари жонланади.

Кундуз одамлардан кўнглим қолиб, кўзларим қуёш юзига боқишдан толиб, туннинг олис далаларида ором топаман. Тунги далаларда ўтмиш замонларнинг руҳлари сарсари кезади. Далаларга, тоғларга, водийларга тун чойшабини ёйганида мен унинг минглаб қанотларининг чарх уришини сезаман, тун сукунати либосларининг этаклари юзимга урилади, тун даҳшатлари мени чўчитмайди.

Кўз ўнгимда Еру осмон ўртасини эгаллаб турибсан, эй тун, либосларинг — булутлардан, белбоғинг — туманлардан бўлган баҳайбат арвоҳ. Мана шу улкан тун арвоҳи қуёшдан ва унинг кундузидан қўрқмайди, у кундузи бутларга сажда қиладиган қуллардан нафратланади, атлас, шойи кўрпалар устида талтайиб ухлаб ётган подшоҳлар, султонларни лаънатлайди, қароқчиларни таниб олиш учун қарайди, етим-ғариб, гўдакларнинг бошини силайди, тирикчилик учун покиза танини сотган аёллар ҳолига йиғлайди, оҳ-фиғон чекаётган ошиқларга меҳр улашади, қалби буюк одамларни юксалтиради, мансаби баланд, аммо руҳи пасткаш одамларни зеру забун қилади.

Қоронғу кеча! Сен билан мен қондошмиз, сен-менга аччиқ танбеҳлар берувчи онамсан. Мен — сенинг орзулар қанотида учаётган ўғлингман. Энди сен билан менинг орамизда шубҳа ва гумонлар пардаси йўқолди. Сен яширин сирларингни ва ўйларингни менга очдинг. Мен сенга орзу, армонларимни ишониб айтдим.

Ана шунда тун даҳшати мен учун гул, чечакларнинг нафис шивирига айланди, менинг қўрқинчларим-қувончларга айланди, қалбимга тун қушларининг хотиржамлиги оқиб кирди. Сен мени қанотингга олиб, юксакларга, учирдинг, кўринмас ҳилқатларни кўришни, овозсиз мавжудотларни тинглашни, сукут ичида сўзлашни ўргатдинг. Сен одамлар ёмон деган нарсаларнинг яхшилигини, одамлар яхши деб ўйлаган нарсаларнинг аслида ёмон эканлигини билдирдинг. Сўнг фикрларим оламига оқиб кирдинг, ўйларим дарёдай мавж уриб, тўлиб-тошиб оқа бошлади.

О, ярим тун! Мен сенинг уйқусиз ҳамроҳинг, дўстинг бўлиб қолдим. Сен кундузги ишларни кўргинг келмагандай, мен ҳам барча одамлар, бир-бирини алдашдан, ёмонлик қилишдан тўхтаб қоладиган тун сукунатини сездим. Қоронғулик туша бошлаши билан менинг ҳам қалбим осмонида юлдузлар чарақлаб чиқади, тонг ёришганида юлдузлар ўрнини ташвишлар эгаллайди. Тунда эса қалбим осмонидаги ойнинг ўроғи гоҳ борлиққа сутдай нур сочиб, гоҳ ташвиш булутлари орасига беркинади.

Тунлари уйғоқ руҳимда ошиқларнинг илтижолари обидаларнинг тангрига муножотлари бўлиб янграйди.

О, ярим тун, менинг сенга ўхшашлигим такаббурлик аломати эмас, шикасталик маломатидир. Мен тундай сокин бўлсам, такаббур одамлар оловдай ёлқиндирлар.

О, ярим тун, одамлар сени ҳам, мени ҳам қилмаган ишларимиз учун айблайдилар.

Сенинг тилакларинг, орзуларинг, хулқи одатларинг менинг ҳам тилакларим, орзуларим, хулқу одатларимдир.

Гарчи сендаги тилло ранг булутлардан бошимда тож йўқ, аммо орзулар қанотида учганимда сенга ўхшайман.

Гарчи ҳар тонг либосларимни гул рангига бўямаса ҳам, сенга ўхшайман.

Гарчи белимда Сомон йўлидан белбоғим бўлмаса ҳам, сенга ўхшайман.

Тонг-ла маҳшарда бошқаларнинг руҳлари ўз қувончларидан ғурурланиб бош кўтарсалар, менинг руҳим қоронғу қайғулари билан бош кўтаради.

О, ярим тун, сенга ўхшашлигим яна шундаки, ўлганимдан сўнг, нурли кунларим бошланади...

XX аср араб адабиётининг йирик вакили Жуброн Халил (1883-1931) Лубнон пойтахти Байрутда зиёли оиласида туғилган. Унинг оиласи мустамлакачилар таъқибидан қочиб, АҚШга кўчиб кетади. Жуброн Халил мусофирликда яшаб, араб, инглиз, француз тилларида ижод қилди. Санъатни яхши тушунган америкалик бадавлат зиёлилар, биринчи галда Элизабет Хаскел хоним ёш шоирнинг Францияда Нафис санъат академиясида ўқишига ёрдам берди. Жуброн Халил хорижда қийинчиликда яшаса ҳам, ўз ватани ва халқининг, умуман араб халқларининг миллий озодлиги учун курашди, охи[illegible]и ўзи ҳам ватан рамзига айланди.

Шоир қисқа умри давомида жуда баракали ижод қилди. У «Кўз ёш ва табассум», «Бўронлар», «Пайғамбар ҳикматлари», «Оҳанглар», «Мажнун ривоятлари» каби насрий шеърлари — мансуралари, бадеалари билан қадимдан машҳур араб адабиётини яна янги юксакликларга олиб чиқди. Шоирнинг Исо-Масих, Абул-Аъло ал-Мааррий, Ибн Сино, Ғаззолий, Ибн ал-Фаридга бағишланган бадеалари жаҳоннинг турли тилларига таржима қилиниб, шуҳрат топди. «Пайғамбар» бадеаси ўзбекчада «Сирли олам»да босилган. У сўз билан ифодалаш жуда қийин бўлган ноёб руҳ манзараларини тасвирлай олади.

Адибнинг кўпчилик асарларини «Қуръон» таржимони И. Ю. Крачковский русчага таржима қилган. Биз ҳам бу манзараларни ўзбекчада қайта тиклашда Крачковский таржималаридан фойдаландик.

Таржимон

ҚАНДАЙ МАЖНУН БЎЛГАНИМ

Бу воқеа шундай юз берган эди: Мен яшаётган мамлакатда барча фуқаролар ўзининг асл қиёфасини билдирмаслик учун юзларига етти қават ниқоб тутиб юрар эдилар. Узоқ йиллар ухлаб қолган эдим. Бир куни уйғониб қарасам, менинг етти хил қиёфада кўринадиган ниқобларимни ўғрилар олиб кетиб қолишибди. Сакраб туриб, «Лаънати ўғрилар!» деб қичқирганимча одамлар гавжум кўча ва майдонларда югурар эдим.

Ниқобсиз эканлигимни кўриб, эркагу аёллар мени масхара қила бошладилар. Бир уйнинг томида варрак учириб турган шўх бола мени кўриб:

— Қаранглар, ниқобсиз одам, қандай чиройли! — деб қичқирди.

Мен томга қараган эдим, қуёш нурлари яланғоч юзимга тушди. Бутун вужудим бу нурлардан роҳатланди. Қуёш биринчи марта менинг юзимдан ўпиб олди. Кўнглимда Қуёшга нисбатан муҳаббат алангаланди. Энди ниқобларимни изламай қўя қолдим — улар энди мен учун кераксиз туйилди. Шундай роҳат-фароғат оғушида ниқобларни олиб қочган ўғриларни «Илоҳо, сизларга жаннат боғлари насиб этсин!» дея дуо қила бошладим.

Шундай қилиб мен ниқобларим йўқлигидан Мажнун бўлиб қолдим.

Мана шу мажнунликда эркинлигимни кашф этдим. Ниқоблар билан турли қиёфаларда юрганимда кимларнингдир хизматига қул бўлиб ишлар эдим. Энди эса, Мажнун деб, мени ҳеч ким безовта қилмай қўйди. Ўз ақлим билан яшай бошладим.

Маҳкам МАҲМУД таржимаси

МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г —0112.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.

Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 33-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа консерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй

Навбатчи — Абдунаби ҲАЙДАРОВ

1 2 3 4 5 6